

KJØNN OG KJØNNSROLLER I LÆREBØKER
I RELIGION OG ETIKKFAGET I DEN
VIDEREGÅENDE SKOLEN

En tekstanalyse

REL 3905

Cathrine Tuft

Masteroppgave i religionsvitenskap
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø høsten 2012

KJØNN OG KJØNNSROLLER I LÆREBØKER I RELIGION OG
ETIKKFAGET I DEN VIDEREGÅENDE SKOLEN

KJØNN OG KJØNNSROLLER I LÆREBØKER I RELIGION OG
ETIKKFAGET I DEN VIDEREGÅENDE SKOLEN

En tekstanalyse

Cathrine Tuft

Masteroppgave høst 2012
Lektorprogrammet i språk og samfunnsfag
Institutt for historie og religionsvitenskap
Universitetet i Tromsø
Copyright © Cathrine Tuft

Innholdsfortegnelse

Innledning 9

Kjønn som perspektiv 13

Kunnskapsløftet – Læreplanen 2006 19

Tro og tanke 21

I samme verden 35

Eksistens 47

Drøftingsdel 57

Referanseliste 67

Innledning

I 2006 kom den nye læreplanen *Kunnskapsløftet*. Denne læreplanen var blant annet et resultat av at norske ungdommer ikke skåret like høyt på lese-, skrive- og matematikktester som ungdommer i “land vi gjerne vil sammenligne oss med” (regjeringen.no). Endringene førte til nye lærebøker i samtlige fag. I faget religion og etikk ble det utgitt tre lærebøker, fra forlagene Cappelen, Aschehoug og Gyldendal Undervisning. Det er disse tre som blir brukt i undervisningen i norske videregående skoler i dag. I denne masteroppgaven blir disse bøkene analysert fra et kjønnsperspektiv.

Lærebøkernes fremstillinger skaper et interessant område for sammenligning av hvordan kjønn og kjønnsrolleproblematikk presenteres i forbindelse med de ulike religionene. Lærebøkene i religion og etikkfaget er et sentralt forskningsområde innenfor religionsvitenskapen, da bøkene er en del av den offentlige sfære og blir lest av en stor andel av landets videregående elever. Hvordan lærebøkene fremstiller kjønn og kjønnsrolleproblematikk kan være en sentral indikator på den gjengse oppfattelsen av kjønn og religion i samfunnet. Lærebøkene vil også være en sentral faktor til den kunnskapen om kjønn og religion elevene sitter igjen med og reproducerer. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk fremstår som en sentral del av læreplanen, så en sentral del av denne analysen belyser til hvilken grad denne tematikken blir fremstilt i lærebøkene, og om denne tematikken er ulik fra bok til bok og fra kapittel til kapittel.

Problemstilling

I denne masteroppgaven ser jeg på hvordan kjønn og kjønnsrolleproblematikk er fremstilt i de tre bøkene, fra hvilke perspektiver kjønn er med og om disse perspektivene endrer seg i de ulike fremstillingene av religioner og fra bok til bok. Selve problemstillingsspørsmålet jeg har stilt meg er: Hvordan fremstiller lærebøkene i religion og etikk fra 2008 kjønn og kjønnsrolleproblematikk?

Utvalg

De bøkene jeg har valgt å ta for meg, er de bøkene som ble skrevet til læreplanen 2006. Samtlige bøker ble utgitt i 2008 og det er disse bøkene som blir brukt i undervisningen i religion og etikk i den norske videregående skolen i dag. Disse er: *I samme verden* utgitt av Cappelen og skrevet av Ole Andreas Kvamme, Eva Mila Lindhardt og Agnethe Steineger, *Tro og Tanke* utgitt av Aschehoug og er skrevet av Gunnar Heiene, Bjørn Myhre, Jan Opsal, Harald Skottene og Arna Østnor, og *Eksistens* skrevet av Camilla Fines Aronsen, Lene Bomann-Larsen og Henry Notaker for Gyldendal Undervisning.

Jeg har valgt disse tre bøkene fordi det er de som brukes i undervisningen i dag og det er de som ble utgitt til den gjeldende læreplanen. Alle kapitlene i disse bøkene blir analysert. Denne masteroppgaven er i størst grad en tekstanalyse, men i noen få tilfeller hvor billedbruken i bøkene belyser sentrale poenger, kommenterer jeg bildene/illustrasjonene. På grunn av tids- og omfangsbegrensninger har jeg valgt bort bøker som ikke lengre er i bruk i skolen. Flere av forlagene har tidligere utgitt flere bøker i religion og etikk med mange av de samme forfatterne og lignende titler på bøkene. Det hadde vært interessant å se på eventuelle endringer i hvordan og om fremstillingene av kjønn og kjønnsroller har endret seg fra tidligere, men dette faller altså utenfor denne oppgavens fokus. Jeg har ikke sammenlignet den nåværende læreplanen med tidligere læreplaner av samme årsak.

Alle bøkene har nettsider som tilhører læreverkene. Lærere og elever som jobber og går på skoler som har valgt å kjøpe inn disse bøkene har tilgang til nettsidene og det blir oppfordret til bruk av disse. Nettsidene er likevel ikke en del av denne analysen. Det er flere årsaker til det, deriblant tidsbegrensninger. I bøkene blir det også i liten grad referert til disse lærestedene. Når nettsidene blir referert til, er dette i størst grad i repetisjonsspørsmål og analyseoppgaver og ikke gjennomgående i boka. Det er mange aspekter som kunne vært sentrale i denne oppgaven, som for eksempel hvordan faglære og elever arbeider med lærebøkene, men dette har også blitt valgt bort.

Det er mange perspektiver i lærebøkene det hadde vært interessant å studere nærmere, men jeg valgte kjønn og kjønnsrolleproblematikk da jeg opplever dette

som et sentralt og utfordrende tema i disse lærebøkene og generelt i undervisningen og samfunnet.

Forskningshistorie

Religion- og etikkfaget i den videregående skolen har i liten grad blitt forsket på og diskutert, slik som religionsfaget i grunnskolen har. Det er i liten grad forsket på lærebøker i den videregående skolen. Det har i større grad vært fokusert på lærebøker fra universitet- og høyskolenivå. Av forskning på læreboklitteratur innenfor religionsfagene er det gjort relativt lite. I 2008 skrev Bengt-Ove Andreassen ved Universitetet i Tromsø doktorgradsavhandlingen *"Et ordinært fag i særklasse": En analyse av fagdidaktiske perspektiver i innføringsbøker i religionsdidaktikk*. Dette er en diskursanalyse av lærebøker i religionsdidaktikk på høyskolenivå. Av forskning gjort på lærebøker i religionsfagene skrev Suzanne Anett Thobro ved Universitetet i Bergen i 2008 masteroppgaven *Representasjoner av buddhisme og hinduisme, en diskursanalyse i postkolonialt perspektiv av lærebøker i religionsfaget for gymnas/videregående skole*. Hun arbeider nå videre med analyse av lærebøker i religion i sin doktorgradsavhandling ved Universitetet i Tromsø.

Forskning på lærebøker fra et kjønnsperspektiv er så vidt meg bekjent ikke gjort, verken i forbindelse med faget religion og etikk eller andre med fag i den videregående skolen. Kjønn og kjønnsrolleforskning i skole og utdanningssammenheng har i stor grad omhandlet forskjeller mellom kjønnene i skole og resultatsammenheng. Det er gjort lite norsk forskning på lærebøkernes rolle i skolen, men et prosjekt fra 2001 viser at lærebøkene har en sentral rolle i elevenes skolehverdag og presiserer "Læreboka er viktig både som pedagogisk tekst og kulturelt uttrykk" (Selander og Skjelbred 2001:5). Den didaktiske relasjonsmodellen er et pedagogisk verktøy som illustrerer for pedagogen hvordan flere elementer i elevenes og lærerens hverdag, erfaringer og forutsetninger påvirker den totale kunnskapsoppnåelsen. Her blir flere dimensjoner belyst, deriblant rammevilkår for utdanningen. Innenfor rammedimensjonen vil lærebøkene være en sentral del (Lyngnes og Rismark 1999). Elevenes og lærernes relasjon til bøkene vil ikke være et tema i denne masteroppgaven, men det er relevant å nevne at det tyder på at lærebøkene har en sentral rolle i elevens totale kunnskapsoppnåelse.

Metode

For å kunne analysere lærebøkene fra et kjønnsperspektiv skrev jeg først et sammendrag av sentral forskning om religion og kjønn (neste kapittel). For å strukturere de analytiske perspektivene og knytte de opp mot teori om kjønn og religion, lagde jeg så en rekke spørsmål. I gjennomlesningen av lærebøkene brukte jeg disse analyse spørsmålene i jakten på sentrale elementer i bøkene. I gjennomlesningen har mengde tekst også blitt en del av selve analysen, altså hvor stor del av teksten som omhandler kjønn og kjønnsrolleproblematikk, problematikkens tydelighet i teksten, og om synligheten varierer mellom bøkene og de ulike fremstillingene av religioner.

Hver bok blir presentert og analysert hver for seg. Jeg følger bøkernes oppsett, slik at analysen fremstilles kapittel for kapittel, slik kapitlene er strukturert i boka. I disse kapitlene belyser jeg sentrale perspektiver som omhandler kjønn og kjønnsrolleproblematikk belyst med sitater fra bøkene. I tillegg kommenterer jeg i hvilken grad ulike temaer er utdypet og forklart. Jeg viser også hvordan bøkene er strukturert og hvordan mengde tekst som omhandler kjønn og kjønnsroller varierer fra kapittel til kapittel. Det er tilfeller i tekstanalysen hvor den aktuelle tekstens plassering i kapittelet er sentral og dette blir da også poengtert. Hvert analysekapittel avsluttes med en oppsummeringsdel. Etter de tre analysekapitlene, i avslutningskapittelet, blir sentrale funn fra analysene presentert og utdypet. Kapitlene og bøkene blir sett i lys av hverandre.

Min kjennskap til bøkene fra før av var varierende. *Eksistens* og *I samme verden* er begge bøker jeg selv har brukt i undervisning, men *Tro og tanke* hadde jeg ikke kjennskap til fra før av. Jeg er av den oppfatning at kjennskapen jeg hadde til bøkene fra før av, i liten grad har påvirket mitt arbeid med bøkene.

Kjønn som perspektiv

Kjønn og kjønnsrolleproblematikk har i moderne tid blitt en viktig og sentral del i religionsforskningen. Hvordan kjønn, og da spesielt kvinner, blir presentert i forskningen har gjennomgått store endringer. Det har gått fra forskning hvor kvinners røster til tider ikke har blitt hørt og vektlagt, til i dag hvor kjønnsproblematikk har en sentral posisjon i religionsforskningen. Det jeg ønsker å se på i denne masteroppgaven er lærebøkens fremstillinger av kjønn.

Kjønnsperspektiv i religionsvitenskapen

Velstående, vestlige, kristne, hvite menn har preget academia. Det er slike menn som i stor grad har vært premissleverandør for den akademiske diskursen og det er slike menn som har valgt ut forskingsområder og forskningsobjekter. Feministiske forskere vil argumentere for at kvinners fravær i academia har ført til at sentrale tema og perspektiver har blitt borte fra forskningen. Det vitenskapelige puslespillet mangler sentrale biter for at helheten skal gi mening for flere. Bitene som i stor grad har vært borte er blant annet kvinners stemme og erfaringer, og i dette tilfellet, kvinners religiøse erfaringer.

Med den blomstrende feminismen på 1960 og 1970-tallet trappet kvinner opp på den religionsvitenskapelige trapp og forlangte at kvinners røst, religiøse liv og praksiser måtte bli en sentral del av forskningen. Dette er sentralt fra to perspektiver i forskningen: kvinner som forskningsobjekter og kvinner som forskere, og hvordan disse to perspektivene påvirker hverandre (Mikaelsson 2004). Menn og kvinner kan ha tilgang til ulike sfærer i sin forskning, derfor kan hvem som blir sett og hørt variere utfra om forskeren er mann eller kvinne. Kvinnelige og mannlige forskere kan gi ulike fremstillinger av religion, basert på sine egne perspektiv. Når kvinnelige og mannlige forskere i lik grad preger religionsvitenskapen, kan dette føre til at bildet av forskningsobjektene, mann som kvinne, får like mye fokus. Forskning hvor kvinners røster ikke har blitt hørt, har vært preget av at kvinners religiøse liv ikke har blitt forstått som like sentralt for forskningen som menns liv. Forskningen har vært preget av at mannens religiøse praksiser har vært forstått som selve det religiøse, en sfære hvor kvinner i liten grad har tilgang. Kvinners religiøse

praksiser, om enn annerledes enn menns, har i stor grad vært utelatt. Kjønn er et av flere sentrale perspektiver som kan gi ulike tilnærminger til et forskningsområde og forskningsobjekt. Andre perspektiver som kan nevnes er etnisk og kulturell bakgrunn, sosioøkonomisk status og religiøs/ikke-religiøs tilhørighet (Mikaelsson 2004).

Det annet kjønn

Simone de Beauvoir skrev i 1949 sitt verdenskjente filosofiske verk *Det annet kjønn*. De Beauvoir viser hvordan kvinner blir forstått som unntaket til menn. Kvinner blir, i følge de Beauvoir, alltid sett i relasjon til menn, mens menn blir sett på som den menneskelige standarden. Feministiske forskere i religionsvitenskapen har påpekt en tendens som tyder på det samme fenomenet i religionsvitenskapelige avhandlinger. Historien som blir fortalt er *hans fortelling*. Det er menns virkeligheter og religiøse praksiser som blir gjenfortalt og fokusert på. Kvinnenes virkeligheter og religiøse praksiser blir sett på som unntaket, det annet kjønn. En androsentrisk tilnærming til forskningen presenterer et slikt perspektiv. Om mannens gjøren og laden ikke nødvendigvis blir forstått som det viktigste, eller det mest religiøse, kritiserer feministiske religionsforskere (se Sky 2007, Mikaelsson 2004) sine kollegaer for å ha oversett kvinners praksiser til fordel for mannens. Dette androsentriske perspektivet begrunnes både med kvinnens fravær i forskningen og mannlige forskeres mangel på interesse for det kvinnelige. Mannlige og kvinnelige forskere har tilgang til ulike sfærer i forskningen, i ulike skikker der kun bare menn eller bare kvinner deltar, blir det vanskelig for en forsker av motsatt kjønn å få tilgang. Dette kan gjelde ulike religiøse ritualer og hverdagslivet. Som forsker blir det derfor viktig å klargjøre og være bevisst sine egne begrensninger i forskningen (Sky 2007).

Religiøse kvinner

Det er ikke kun menn som har presentert et slik androsentrisk perspektiv i forskningen. Denne virkelighetsoppfatningen av verden har ført til at også kvinnelige forskere har skrevet seg inn i den androsentriske tradisjonen. Kvinnelige forskere kan på lik linje som mennene oppleve den mannlige religiøse praksisen som mer aktiv og spennende og derfor velge å fokusere mer på denne enn på den kvinnelige praksisen (Mikaelsson 2004). Androsentrisme kan resultere i at det er

som om kjønn ikke finnes, det er mannen som har satt standarden for hva det er å være menneske og kvinnen blir ikke nevnt, eller det er mannens historie som blir fortalt og kvinnen blir sett på som unntak til denne fortellingen. Jeanette Sky illustrerer det sistnevnte perspektivet i boka, *Kjønn og Religion* (2007). Her er det eksempel på hvordan en lærebok presenterer en religion, og utlevelsen av religionen blir presentert som om dette er noe alle innenfor denne tradisjonen gjør. Avslutningsvis blir det forklart at kvinner har en annen praksis og er ikke deltagere i det som til det siste avsnittet har blitt forstått som det religiøse mennesket. Avsnitt som innledes med for eksempel “kvinner i islam”, viser hvordan kvinner blir avgrenset fra helheten (Sky 2007:20). Lisbeth Mikaelsson presiserer i artikkelen “Gendering the History of Religions” (2004) at samlebetegnelser som den kristne mann eller hinduistiske kvinne ikke lengre hører hjemme i forskningen. Disse begrepene illustrerer at mann og kvinne blir satt opp mot hverandre og i kontrast til hverandre, og enkeltmennesket blir borte. Slike betegnelser er generaliserende og de svarer til et slags ideal, det er ikke en realistisk betegnelse at alle kvinner innenfor en tradisjon, uavhengig av geografisk tilhørighet, etnisk tilhørighet og religiøse retninger kan falle under den samme paraply betegnelsen (Mikaelsson 2004).

Ulike tradisjoner, ulik fremstilling?

Religionsvitenskapen er hele tiden i utvikling, og noen av dagens forskere kritiserer sine forgjengere for en lite verdinøytral forskning. Hvordan forskningen har fremstilt ulike religioner og mennesker innenfor disse, kan ha påvirket religionenes utvikling. Lisbeth Mikaelsson stiller spørsmålsteget ved om den androsentriske tilnærmingen til forskningen har gitt en feilaktig fremstilling av mannens dominans over kvinnen. Hvis kvinner og menn blir satt opp mot hverandre, kan dette da føre til at kvinners rolle blir undervurdert og mannes rolle blir mer dominerende enn det forskningsobjektene selv oppfatter det som? (Mikaelsson 2004). Dette er spesielt relevant innenfor tradisjoner hvor forskning på religion i størst grad har foregått fra utenfraperspektiv. Kristendom og jødedom har i stor grad blitt forsket på fra innenfraperspektiv, med den kristne teologien. I den grad kristendommen har blitt forsket på fra utenfraperspektiv har dette hovedsakelig vært av ikketroende, vestlige forskere. Islam har på den andre siden i stor grad blitt forsket på fra utenfraperspektiv av vestlige med kristen kulturbakgrunn (Roald 2004).

Makt og kjønn

Kjønn og kjønnsroller handler i stor grad om makt, makt i ulike relasjoner og nivåer. Makt som omhandler hvem innenfor tradisjonene som har makten til å definere relasjonen mellom kvinner og menn, hvem har makten til å definere og forske på religion og hvem har makten til å sette kjønn på agendaen. Jeanette Sky kritiserer noen av sine forskningskollegaer for hvem de har spurt og hørt når religion skal forskes på og forstås. De som har fått fortelle om religionen sin til religionsforskere, har i stor grad vært menn fra den øverste klassen i samfunnet. Menn med makt i samfunnet har vært premissleverandør for den religionen som blir presentert. Gjenfortellingen kan da bære preg av at det er den idealistiske, kanskje ikke alltid det virkelige, religionspraksisen som blir presentert. Når forskere i stor grad har spurt overhodene i de ulike tradisjonene kan dette ha gjort at de som blir forsket på kan ha ønsket å fremstille tradisjonene mer avgrenset, idealistisk og forståelig for utenforstående enn det som kanskje var realiteten. Hvordan ulike kvinner og menn praktiserer sin religion kan ha uteblitt. Dette kan ha ført til at kvinners roller og religiøse utøvelser til en viss grad kan ha blitt fremstilt på en mer religiøs og idealistisk måte. Dette kan gjelde både mannlige perspektiver og kvinnelige, mannlige perspektiv kan ha blitt fremstilt som mer aktive og mer religiøse og kvinnelige mer passive. (Sky 2007).

Kunnskap og kjønn

Kunnskap er hele tiden i forandring. Det som tidligere ble oppfattet som den sanne og riktige kunnskap, kan vi i dag ha beviser for, og gjort erfaringer som tilsier at dette ikke lenger stemmer. Randi. R. Warne eksemplifiserer dette i artikkelen “(En)gendering Religious Studies” (2001) med hvordan vi har sett på og forstått vår egen klode. Det at jorden er flat er påstander som tilhører fortiden, ny forskning, ny kunnskap og ny forståelse har vist oss at jorden er rund. At jorden kanskje kunne være rund var vanskelig for mange på den tiden å forstå og endringene mot en annen tankegang var treg og i de verste tilfeller blodig (Warne 2001:153). Det å få kjønnsproblematikk inn i akademia og forskningen har vært, om ikke en blodig, men treg prosess. Endringer innenfor akademia går ofte tregt og kjønnsperspektiver på religionsvitenskap har av noen konservative røster blitt oppfattet som mindre viktige enn tradisjonell religionsvitenskapelig forskning. Flere feministiske

religionsforskere hevder at de har opplevd at deres forskning og ønske om å forske på kjønn, ikke har blitt ansett som viktig og sentral forskning. De har opplevd og blitt rådet til å studere noe annet, som vil gi kunnskap om den *riktige* religionsvitenskapen. Warne illustrerer dette poenget ved å dele sin egen erfaring:

Students who wished to study women and religion were not always discouraged from doing so, nor, as happened to me when I first arrived in graduate school, given the advice to establish credentials in a mainstream field first, then 20 years down the line perhaps return to the original area of interest (Warne 2001:149).

Flere feministiske religionsforskere har på tross av frarådingen mot dette, valgt å studere kjønn og religion og med dette klart å skape endringer i akademien og innenfor religionsvitenskapen. Kunnskap, forskning på kjønn og religion og bevisstgjøringer på kjønnsproblematikk i religionsvitenskapen kan skape endringer i faget (Warne 2001).

Nyansene mellom svart og hvitt

Svart og hvitt, dag og natt, kvinner og menn. I menneskers streben for å sette verden i system har kontraster blitt et viktig redskap. Kontraster kan bidra til å forstå ord og begreper i bedre, men det kan også bidra til å skape en større kontrast enn det som allerede finnes. Når mann og kvinne blir satt opp mot hverandre på denne måten kan dette bidra til at forskjeller og ulikheter mellom kjønnene blir forstått opp mot hverandre. Egenskaper som blir forstått som kvinnelige blir sett i kontrast til det mannlige. Det som blir viktig å da spørre seg er om det som blir oppfattet som kontraster virkelig er kontraster, er det mannlige nødvendigvis det motsatte av det kvinnelige? Feminister og feministiske forskere vil argumentere for at det er det ikke og at denne måten å sette kjønnene opp mot hverandre vil bidra til kunstige skiller mellom kjønnene. I forskningen kan denne måten å forstå kjønn på bidra til at det blir skapt større forskjeller mellom kjønnene enn det som egentlig finnes. Hvis en forstår mann og kvinne som kontraster til hverandre vil en også ha behov for å generalisere kjønnene på denne måten (Ortner 2001).

Kvinner med ulike erfaringer

Feminismens begynnelse var preget av hvite, vestlige, velstående og høyt utdannede kvinner. Disse kvinnene var opptatt av at kvinner skulle få de samme rettighetene som menn, med utgangspunkt i ulikheter mellom mann og kvinne, hentet fra deres

hverdag. Det var viktig for disse kvinnene at de, som menn skulle få ta utdanning, ta arbeid og at kvinner ikke bare var egnet som husmødre. Kvinner i fattige familier har stort sett alltid måttet jobbe i like stor grad som mannen, men har møtt urettferdigheter mellom kjønnene på andre områder enn dem som har blitt presentert av den tidlige feminismen. Med interseksjonalitet bevisstgjøres dette perspektivet. Alle kvinner har ikke de samme erfaringene når det gjelder hvilke utfordringer og urettferdigheter de møter i hverdagen. Dette gjelder også religiøse kvinner. Kvinner kan helt ulike utfordringer med kjønn og kjønnsroller i sitt liv, dette kan avhenge av etnisk bakgrunn, økonomisk klasse, utdanning, geografisk tilhørighet og andre faktorer. Det vil være et like stort mangfold av kjønnsperspektiver innenfor en religiøs tradisjon, som utenfor (Warne 2001).

Tilsett kvinner og rør om

“Tilsett kvinner og rør om” skriver Randi R. Warne i sin artikkel *(En)gendering Religious Studies* (2001:150) som en forklaring på hvor enkelt noen av hennes forskningskollegaer løste utfordringen med at kvinner har blitt utelatt fra forskningen. For å få med kvinners perspektiv i de ulike religionene var det ganske enkelt og bare tilsette kvinners historie til den historien som allerede var skrevet ned. Warne kritiserer denne løsningen av flere årsaker. Hun påpeker det at kvinner ikke har blitt hørt og deres historie ikke har blitt nedskrevet i lang tid gjør at historien, slik som vi kjenner den, bare er en del av historien og i verste fall at den kunnskapen vi har ikke stemmer på grunn av feilaktig informasjon. Når kvinner nå blir hørt og deres historie blir ansett som like viktig som menns vil dette endre hele historien, ikke bare kvinners del.

Kunnskapsløftet - læreplanen 2006

I 2006 ble det skrevet en ny læreplan, kalt Kunnskapsløftet. Relevante deler av læreplanen for denne sammenheng er ”Generell del” og den fagspesifikke delen ”Religion og etikk – fellesfag i studieforberevende utdanningsprogram”.

Generell del

Læreplanen består av en generell del som omhandler hva som er formålet med utdanningen, skolen og lærerens rolle i utdanningssystemet. Videre inneholder læreplanen fagspesifikke deler. I den generelle delen blir utdanningen og utdanningssystemet som helhet utdypet. Denne delen er ikke fagspesialisert, men her er det elevens dannelse og selvutvikling (overordnet det fagspesifikke) som blir klargjort. Den generelle delen er oppdelt i ”Det meningssøkende menneske”, ”Det skapende menneske”, ”Det arbeidende menneske”, ”Det allmenndannede menneske”, ”Det samarbeidende menneske”, ”Det miljøbevisste menneske” og ”Det integrerte menneske”. I denne delen er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i liten grad tematisert, men det er flere tilfeller hvor kjønn er nevnt som et sentralt perspektiv i undervisningen og i dannelsesprosessen, slik som i dette avsnittet, hentet fra delen ”Det meningssøkende menneske”:

Synet på menneskets likeverd og verdighet er en spore til stadig på nytt å sikre og utvide friheten til å tro, tenke, tale og handle uten skille etter kjønn, funksjonsevne, rase, religion, nasjon eller posisjon. Dette grunnsyn er en varig kilde til endring av samfunnet, for å bedre menneskenes kår (Læreplanen 2006:3).

Kjønn er her nevnt som en av flere dimensjoner som kan bidra til å skape mangfold, ulikheter og utfordringer blant elevene. Det er flere eksempler hvor kjønn er nevnt som en av flere faktorer, men ikke utdypet i noen særlig grad. I det kommende eksempelet fra læreplanen oppfordres læreren til å forstå ulike elevsituasjoner, basert på elevenes ulike utgangspunkt i ”Det arbeidende menneske”, her er kjønn nevnt som en av flere faktorer som kan spille inn på variasjoner blant elevene: Men selv i en felles kultur er det store variasjoner mellom individer etter sosial bakgrunn, kjønn og lokalmiljø. Det som er et slående eksempel eller et treffende bilde for én elev, kan være meningsomt for en annen (Læreplanen 2006:12) I samme del blir elevenes samarbeidsevne sett i lys av blant annet kjønnsproblematikk:

Hvis lik rett til utdanning skal være reell, er det ikke tilstrekkelig at alle får likeverdig utdanning uavhengig av kjønn, funksjonsevne, geografisk tilknytning, religiøs tilhørighet, sosial klasse eller etnisk bakgrunn - retten må også være uavhengig av den skoleklasse den enkelte elev havner i (Læreplanen 2006:13).

Det er gjennomgående i ”Generell del” av Læreplanen 2006 at kjønn blir nevnt som en av flere faktorer som kan være årsak til diskriminering eller ulikt utgangspunkt. Kjønn blir ikke nevnt spesielt eller som et eget tema her. I de fagspesifikke delene i læreplanen blir kjønn og kjønnsroller i større grad utdypet, slik som i religion og etikkdelen.

Religion og etikk – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram

Denne delen av læreplanen er også delt opp i flere avsnitt: ”Formål med faget”, ”Hovedområder i faget”, ”Timetall i faget”, ”Grunnleggende ferdigheter i faget”, ”Kompetansemål i faget” og ”Vurdering i religion og etikk”. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er tematisert i avsnittet ”Kompetansemål i faget”. I denne delen er fagområdene delt opp slik: ”Religionskunnskap og religionskritikk”, ”Islam og en valgfri religion”, ”Kristendommen” og ”Filosofi, etikk og livssynshumanisme”. Innenfor de tre siste fagområdene er kjønn og kjønnsrolleproblematikk et tydelig og avgrenset tema. ”Drøfte religionens syn på kjønn og kjønnsroller” er et av sju konkrete kompetansemål under ”Islam og en valgfri religion”. ”Drøfte kristendommens syn på kjønn og kjønnsroller” er et av ni konkrete kompetansemål under ”Kristendommen”. Og ”Drøfte syn på kjønn og kjønnsroller hos noen filosofer” er et av ni konkrete kompetansemål under ”Filosofi, etikk og livssynshumanisme” (Læreplanen 2006 Religion og etikk: 4).

Kompetansemålene om syn på kjønn og kjønnsroller innenfor ulike religioner og filosofer er et av flere konkrete kompetansemål. Lærebøkene er i stor grad tematisert etter hvordan kompetansemålene er systematisert. Det er ikke utdypet i læreplanen hva som bør inngå i kjønn og kjønnsrolleproblematikken eller hvordan dette skal forstås. Ordlyden i de tre kompetansemålene som er nevnt ovenfor er svært like og i stor grad like synlige og sentrale i kristendom, islam og valgfri religion og filosofi, etikk og livssynshumanismedelen.

Tro og tanke

Tro og tanke er utgitt av Aschehoug forlag i 2008 og er skrevet av Gunnar Heiene, Bjørn Myhre, Jan Opsal, Harald Skottene og Arna Østnor. Del en, innføringsdelen, er skrevet av Skottene. Av faglig bakgrunn har Skottene kristendomskunnskap, historie og norsk mellomfag fra Det teologiske Menighetsfakultet og Universitetet i Oslo. I 1983 fullførte han en lisensiatgrad i nordisk litteratur som omhandlet kristelig litteraturkritikk. I dag jobber han ved Oslo Handelsgymnas. Del to, ”Religionene i verden” er skrevet av Opsal. Han jobber i dag som dosent i religionsvitenskap ved Misjonshøyskolen. Del tre, ”Kristendom” er skrevet av Østnor og Myhre. Østnor er utdannet cand. philol. i kristendomskunnskap ved Universitetet i Oslo, med grunnfag i norsk, mellomfag tysk og hovedfag kristendomskunnskap. Hun har arbeidet med flere læreverker og hatt undervisningsstilling i ungdomskole og videregående skole. Myhre er cand. philol. med hovedfag i norsk og grunnfag i tysk fra Universitetet i Oslo, med mellomfag i kristendomskunnskap fra Menighetsfakultetet. Han har bidratt til utarbeidelse av lærebøker og han har undervist i den videregående skolen og ved pedagogiske seminarer som universitetslektor. Heiene har skrevet filosofi, livssyn og etikkdelen i denne boka. Han har doktorgrad fra Menighetsfakultetet. Han har arbeidet ved Menighetsfakultetet som førsteamanuensis og dekan, og har i tillegg hatt en rekke sentrale verv i kirken. Jeg vil i det følgende ta for meg læreboka del for del.

Innholdsfortegnelse

I bokas innholdsfortegnelse inneholder en oversikt over bokas struktur, under hvert kapittel er et utdrag av kapitlets avsnitt presentert. Det er kun i kapitlet om islam hvor avsnittet om kjønn og kjønnsroller, ”Kjønn og familie”, er med i innholdsfortegnelsen.

Del 1 ”Religionskunnskap og religionskritikk”

Del 1 i boka gir en innføring til religion og etikkfaget. Delen er delt opp i fem kapitler. I denne delen blir sentrale begreper forklart og det blir klargjort for sentrale perspektiver innenfor religionsvitenskapelig forskning. Det blir her gitt et innblikk i det religiøse mangfoldet i Norge og ellers i verden, og dette mangfoldet illustreres med ulike tradisjoner, retninger, praksis og tilhørighet. I kapitlet ”Religioner i

verden og i Norge” finnes delen ”Nordmenns forhold til religion”, hvor flere (fiktive) nordmenn blir presentert med sine ulike relasjoner til religion. Her er det flere tilfeller hvor kjønn og kjønnsrolleproblematiske spørsmål blir belyst, men hvor temaene ikke blir sett i sammenheng med kjønn og kjønnsrolleproblematikken. Temaene som blir tatt opp i denne delen blir ikke senere i teksten hentet opp og utdypet. Et eksempel er Den norske kirkes syn på homofili, ”En av sønnene hans har homofil samboer, og den holdningen kirken har inntatt overfor homofilt samboerskap, har Rolf hatt tungt for å svelge” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:19). Et annet eksempel er et kritisk syn på kvinnelige prester.

I denne innledningsdelen blir kjønn og kjønnsproblematikk i stor grad belyst og problematisert som kvinner undertrykt av menn. Andre perspektiver blir i liten grad nevnt. I sitatet ovenfor er kirkens syn på homofili belyst, men problematikken om homofili og religion blir ikke her problematisert og utdypet mer.

Feministiske forskere og feministiske religionsforskere har presisert viktigheten av å skille mellom biologisk og sosialt kjønn. Å skille mellom det biologiske og det sosiale kjønn kan bidra til at fremstillinger av menn og kvinner blir mer nyanserte, presise og mangfoldige (Sky 2007). I denne delen av boka er skillet mellom biologisk og sosialt kjønn i liten grad tematisert. Dette gjelder både teoretisk som et analyseredskap og i bokas eksempler. Med eksempler illustrerer boka til en viss grad at kjønnsroller er biologisk gitte. I sitatet under beskrives det en oppfattelse av hvordan tradisjonelle kjønnsroller henger sammen med åpenhet for religiøse spørsmål.

Hva så med de aktive kristne, hvem er de? Det er flere kvinner enn menn. På grasrota er to tredjedeler av det aktive kristenfolket kvinner, noe som trolig har med etablerte kjønnsroller å gjøre. Mødrene har vanligvis tatt et større ansvar for barneoppdragelsen enn fedrene, og det kan føre til større nærhet til de religiøse tradisjonene som har vært viktige i oppdragelsen. Barnefødsler og omsorgen for eldre og syke, som kvinnene ofte har stått for, kan dessuten gjøre dem mer åpne for religiøse spørsmål enn menn, som oftere har sine yrker knyttet til økonomi og teknologi, hvor de religiøse spørsmålene kan føles mindre relevante (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:21).

Kvinner og menns følelsesregister blir i sitatet ovenfor til en viss grad forstått som noe unisont. Det blir satt likhetstegn mellom det som blir fremstilt som kvinnelige og mannlige egenskaper og søken etter religiøse spørsmål. Det åpnes i liten grad for

mangfold og ulikheter, både blant kvinner og menn. Slik det blir fremstilt her kan det forstås som at læreboka setter et likhetstegn mellom valg av yrker og det som oppfattes som kjønnlige egenskaper, uten at dette blir diskutert eller i noen grad utdypet. Ved å i liten grad skille mellom det biologiske og sosiale kjønn kan dette skape en et bilde av idealfigurer, slik som i sitatet ovenfor hvor dette i stor grad gjelder fremstillingen av både menn og kvinner. Fremstillingen av kvinnen som den omsorgsfulle som har åpenhet for religiøse spørsmål er til en viss grad en illustrasjon av en idealkvinne, som ikke representerer mangfoldet. På samme måte blir mannen fremstilt som kontrast til kvinnen. Kvinnen kan til en viss grad bli forstått som hun som vanligvis står for omsorgen og er opptatt av religiøse spørsmål i kontrast til mannen som ikke er like opptatt av religiøse spørsmål og oftere velger yrker innenfor teknologi og økonomi. Feministiske religionsforskere kritiserer denne måten å forstå kjønn og kjønnsroller på da den kan hindre at mangfoldet innenfor tradisjonen kommer frem, samt skape idealer som i liten grad representerer helheten.

I kapittelet ”Religionene i samfunnet”, under avsnittet ”Religion som kilde til konflikt i familien” blir kjønnslemlestelse av kvinner belyst. Boka klargjør for at dette er ulovlig i Norge, men at det har vært tilfeller av omskjæring av kvinner i Norge blant muslimske innvandrere fra Afrika.

De aller fleste norske muslimer støtter forbudet mot kjønnslemlestelse, og de hevder at denne praksisen ikke har noe med islam å gjøre. De mener at skikken bare er en del av den afrikanske kulturen, noe som bekreftes av at tradisjonen også følges av noen kristne og tilhengere av naturreligioner i Afrika. Men dette bildet kompliseres av at de fleste muslimer som følger skikken, selv begrunner den religiøst, og av at omskjæring av kvinner faktisk godkjennes av en av de fire lovskolene i sunniislam (se s. 132) (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:36-37).

Boka åpner til en viss grad for forståelse for at omskjæring av kvinner i afrikanske land kan være begrunnet i andre faktorer enn religion. Kultur blir her nevnt som et annet perspektiv som kan spille inn på kvinners situasjon og undertrykkelse i afrikanske land. Temaet blir ikke utdypet noe nærmere i dette kapittelet eller senere i boka.

I kapittelet ”Mål og metoder i religionsfaget” blir læreplanen introdusert, sentrale elementer fra læreplanen blir forklart og et utdrag fra læreplanen legges frem.

Utdraget er ikke et utklipp fra læreplanen men et sammendrag av læreplanen. I denne delen er læreplanmålet om kjønn og kjønnsroller ikke tatt med. Under utdraget om islam og en valgfri religion er kjønn og kjønnsroller det eneste læreplanmålet som ikke er med. ”Det blir lagt vekt på sentrale trekk ved religionenes etikk, sentrale tekster fra hver av religionene, ulike retninger og estetiske og rituelle uttrykk i religionene. Et viktig tema er også religionenes forhold til andre religioner og livssyn” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:47) I resten av utdraget er andre elementer i tillegg til kjønn og kjønnsproblematikk utelatt, og kjønn og kjønnsrolleproblematikk er det eneste temaet som ikke blir nevnt under i et av utdragene.

Boka tar for seg hvordan bruk av hijab har vekt oppsikt og debatt i europeiske land. “I Norge har man ikke trukket denne konklusjonen [at bruk av hijab er kvinneundertrykkende og bør forbys]. Her har mange, ikke minst muslimske jenter selv, framholdt at dette hodeplagget ikke er noe undertrykkelsesmiddel [...]” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:44). Slik det står skrevet her kan det forstås som at alle kvinner i islam bruker hodeplagg og at alle muslimske jenter i Norge er av den oppfatning at bruk av hodeplagg er en viktig identitetsfaktor for dem. Det kommer ikke frem av avsnittet at ikke alle muslimske kvinner bruker hijab og at praksisen for de kvinnene som bruker hijab er ulik, for eksempel når det gjelder hvordan og når de bruker hodeplagget. Det blir i denne delen i liten grad klargjort for en definisjon av hva kjønn og kjønnsroller er, hvordan temaet kan forstås og hvordan læreboka vil ta for seg temaet videre i boka.

Del 2 ”Religioner i verden”

I denne delen tar læreboka for seg hinduisme (24 sider), buddhisme (24 sider) og islam (42 sider). Denne analysen struktureres etter bokas kapitteloppsett.

Hinduisme

I kapittelet om hinduisme er kjønn tematisert i et eget avsnitt ”kvinner i hinduismen” og ved flere tilfeller under andre avsnitt i kapittelet. Avsnittet ”Etske forpliktelser og de fire stadier” handler om hvordan menn lever ut de fire stadier. Det er tydelig i avsnittet at dette omhandler menn. Det kommer ikke frem av teksten hvordan dette er for kvinner, eller hvilken praksis det er for kvinner (eller andre enn

menn i de tre øverste kastene). Dette avsnittet avsluttes med det siste stadiet, å bryte fra familien og søke frelse (sanyasi), har endret seg for kvinner i nyere tid. Det blir ikke utdypet i noen grad hvordan kvinners mulighet til å søke frelse har endret tradisjonen som helhet eller hvordan dette har endret kvinners praksis for oppnåelse av frelse. Hvilke kvinner dette gjelder er også uklart. Boka presenterer her de ledende menns praksis og belyser i liten grad mangfoldet i hinduismen, både når det gjelder kjønn og kaste.

Under avsnittet ”Kvinner i hinduismen” fremstilles kvinner i hinduismen i stor grad som en avgrenset gruppe med like praksiser. Boka skriver ved tilfeller kvinner, slik som her ”Hinduske kvinner har også en rekke gudinner som gir dem kvinnelige forbilder” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene, og Østnor 2008:75). Lisbeth Mikaelsson skriver hvordan begrepet hinduistiske kvinner, eller tilsvarende, er utfordrende da dette blir forstått som en avgrenset, homogen gruppe der alle innenfor er like i sine religiøse praksiser.

Når kvinner og/eller menn blir sett på som like, og at de har lik praksis, tilhørighet og idealer fordi de tilhører samme religiøse tradisjon kan viktige perspektiver gå tapt og en kultur kan oppfattes som mer homogen enn det som er realiteten. Dette kan føre til at det oppstår en idealpraksis, idealkvinne eller idealmann, hvor dette blir forstått som alle de troendes praksis (Mikaelsson 2004; Sky 2007). Forfatterne av læreboka presenterer et slikt ideal når de skriver: ”For mange er kvinneidealet tjenerinnen som støtter opp om mannen som familiens overhode. I gamle dager var det et ideal at en enke skulle la seg brenne levende på bålet sammen med liket av mannen” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:76). Det er uklart fra avsnittet hvorfor dette idealet hentet fra det læreboka omtaler som ”gamle dager” blir belyst i dette kapitlet.

Kvinnens status i et samfunn er ikke kun et spørsmål om likestilling mellom kjønnene. Dette er også et resultat av mange ulike faktorer, som kultur, økonomi og tradisjoner. Kvinners ulike erfaringer er i liten grad belyst i dette kapitlet. Viktige faktorer som vil spille inn i kjønnsproblematikk er i stor grad uteblitt. I dette avsnittets siste del blir problematikken rundt abort av jentefostre i India problematisert:

I dagens indiske samfunn er det imidlertid et problem at mange jentefostre blir abortert fordi foreldrene ønsker seg sønner framfor døtre. Man regner med at ti millioner jentefostre er abortert de siste 20 årene. Dette skjer imidlertid ikke bare blant hinduer, men også blant muslimer, sikher og kristne i India (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:76).

På tross av at det blir spesifisert at dette er et indisk fenomen, står denne informasjonen under kapittelet om hinduisme og ikke under noen av de andre kapitlene. Lærebokas forklaring på denne problematikken; "[...]jentefostre blir abortert fordi foreldrene ønsker seg sønner framfor døtre" (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:76), er i stor grad en forenkling av et svært komplisert spørsmål. Dette er ikke kun et resultat av et mannsdominert samfunn, men andre elementer som fattigdom, kultur og tradisjon. Ingen av disse elementene blir her belyst og det blir her i stor grad fremstilt som om dette er et ønske fra foreldrene.

Buddhisme

Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i liten grad tematisert i her. Dette kapittelet er det eneste kapittelet som ikke har et avgrenset avsnitt om kjønn og kjønnsroller. Tematikken blir belyst under andre avsnitt, men når kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir omtalt i dette kapittelet dreier det seg i stor grad om ulikheter mellom nonner og munkere og i liten grad blant lekfolk: "Her har kvinner i lang tid bare blitt ordinert til noviser. Nylig er det tatt initiativ til å ordinere kvinner til nonner igjen" (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:98). Og som her under avsnittet "Forholdet mellom lekfolk og munkere og nonner": "Blant lekfolket er det ikke så store skiller mellom kvinner og menn som det er mellom munkere og nonner, men kvinner har nok lavere status enn menn i de fleste buddhistiske kulturer" (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:86). Det er uklart av avsnittet hvordan forholdene for lekfolk er og om i hvilken grad nonner og munkers ujevne status har påvirket lekfolket. Kapittelet avsluttes med flere repetisjons og drøftningsoppgaver. En av drøftningsoppgavene tar for seg kjønn og kjønnsrolleproblematikk: "Sammenlign synet på ordinasjon av kvinner i buddhisme og kristendom" (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:103), også her er kjønn og kjønnsroller tematisert blant munkere og nonner, dette er i stor grad gjennomgående i dette kapittelet.

Islam

I dette kapitlet blir kjønn og kjønnsroller i stor grad belyst og tematisert. Temaet er i stor grad belyst fra lekfolks perspektiv. Under avsnittet ”Kjønn og familie” blir kvinners roller samt kulturelle og religiøse liv utdypet. Dette avsnittet er i dette kapitlet i større grad utdypet og detaljert enn i fremstillingen om kristendom, buddhismen og hinduismen. Avsnittet går over flere sider og har et mer konfliktorientert perspektiv enn de andre religionskapitlene.

I avsnittet ”Kjønn og familie” blir den muslimske klesdrakten belyst. Læreboka presiserer at bruken av dekkende plagg er uttrykk for en streng kjønnsdeling, men åpner i liten grad for mangfoldet når det gjelder bruk av dekkende plagg blant muslimer. Dette gjelder både menns og kvinners bruk av hodeplagg.

En streng kjønnsdeling kommer gjerne til uttrykk ved at kvinnen helst ikke skal ferdes i det offentlige rommet og være helt tildekket hvis hun har et nødvendig ærend ute. En slik kvinnedrakt kalles *niqab* på arabisk, *chador* i Iran og *burka* i Afghanistan og Pakistan, for å nevne noen av de områdene hvor denne skikken er utbredt. En mer avgrenset form for tildekking er *hijab*, som er et stort skaut som dekker hår og skuldre og eventuelt også henger løst over brystpartiet ned til midjen (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:136-137).

Det er her i liten grad presisert hvem disse kvinnene er og det er i liten grad presisert at dette ikke gjelder alle kvinner i islam. Lærebokas omtale om dekkende plagg omhandler i stor grad kvinners bruk av slike plagg. Læreboka presiserer ”Felles for både kvinner og menn er at de skal kle seg i romslige klær som ikke avslører eller framhever kroppens former” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:137). Sitatet kan bli forstått slik at dette i stor grad gjelder alle muslimer og at dette er noe alle muslimer følger. Kapitlet belyser i liten grad mangfoldet i hva muslimer velger å ha på seg og i hvilken grad de bruker romslige og dekkende plagg. Det blir i liten grad belyst at kvinner og menn i islam bruker all slags klær, både vestlige og tradisjonelle plagg. Dette blir også i liten grad belyst i billedbruken i dette avsnittet, da fire av fire bilder viser kvinner i dekkende plagg. Dette er gjennomgående i hele kapitlet da totalt sju av sju bilder hvor det er avbildet kvinner, viser kvinner i hijab eller dekkende hodeplagg.

Boka tar videre for seg en del om ekteskap og skilsmisser i islam. Det kommer ikke frem hvor disse ekteskapene eller de eventuelle skilsmisellovene følges. Flerkoneri

er et av temaene som blir belyst i dette kapittelet: ”I utgangspunktet har muslimske menn anledning til å ta inntil fire koner, men stadig flere kvinner krever at den mannen de skal gifte seg med, forplikter seg til ikke å bruke sin rett til å ta flere koner” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:137). I likhet med andre temaer blir dette med flerkoneri tatt opp kun under kapittelet om islam og presentert som et muslimsk fenomen. Denne problemstillingen blir ovenfor presentert som ganske alminnelig i islam og bygger i stor grad oppunder fordommer om en kvinnefiendtlig tradisjon. Ulike staters ekteskapslover er ikke tatt høyde for i dette avsnittet.

Del 3 Kristendommen

Delen om kristendommen 78 sider langt, kristendomsdelen er den eneste religionen som er tildelt en egen del, denne delen er betydelig lengre enn de kapitlene som omhandler andre religioner. Kjønnspromblematikk i dag er i liten grad tematisert i denne delen av boka. Her er kjønn og kjønnsroller i stor grad tematisert i religiøs tekst og i førmoderne tid, som middelalderen. Hvorfor det er dette perspektivet som er presentert er ikke forklart.

I denne delen er det i stor grad norsk protestantiske kristendom som blir presentert, andre retninger blir presentert i underkapittelet ”Kristendommen under skiftende forhold”. Dette gjelder også i stor grad hvordan synet på kjønn og kjønnsroller er presentert, det er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i Den norske kirke som i stor grad er presentert og innenfor de andre geografiske områder og retninger er dette i liten grad nevnt. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i liten grad problematisert, verken i vestlig protestantisk tradisjon eller innenfor andre kristne retninger og boka presiserer følgende: ”Ifølge kristent menneskesyn har mann og kvinne samme grunnleggende verdi fordi de er skapt i Guds bilde” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:170). I denne delen er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i stor grad tematisert fra et kristent teologisk perspektiv. Temaene som blir belyst er ofte tema som er kjent fra feministisk teologi. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk i dette kapittelet omhandler i stor grad kvinner og deres relasjon til menn og det mannsstyrte samfunn. I sitatet under er et eksempel på et slikt perspektiv, hentet fra avsnittet ”Kjønn og kjønnsroller i det nye testamentet”

Synet på kjønn og kjønnsroller i de nytestamentlige brevene er sammensatt. På den ene siden oppfordrer Paulus gifte kvinner til å underordne seg mennene sine, på den andre siden skal mennene elske sine hustruer som Kristus elsket kirken. (Ef 5,22-25). Kvinnene får beskjed om å tie stille under gudstjenesten. Samtidig framhever Paulus at alle er likeverdige i Kristus uavhengig av kjønn og samfunnsstilling (Gal 3,28). Det er også verdt å merke seg at den kristne dåpen fra starten av var for både kvinner og menn. (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:170).

Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er her hentet fra bibelen og ikke i levd liv. Det er kun i kapittelet om kristendom hvor kjønn og kjønnsrolleproblematikk er sett i lys av religiøse tekster i den grad det er her.

Videre fremstiller læreboka kjønn og kjønnsrolleproblematikk blant religiøse ledere:

Da den første kvinnelige presten ble utnevnt i Norge i 1961, protesterte seks av landets ni biskoper. I dag er over 20 prosent av prestene i Den norske kirke kvinner, og tre av de elleve biskopene. Ellers er det et mye høyere antall kvinner i rådene i Den norske kirke og i styrene i de frivillige kristne organisasjoner enn i styrene i næringslivet, idrettsforbundene, kommunestyrene og Stortinget (høsten 2007) (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:219).

Kvinnens rolle i Den norske kirke blir presentert ovenfor, og kvinnens sentrale posisjon i lederverv i kirken blir sammenlignet med andre lederverv. Det er i liten grad lekfolks hverdag som blir presentert. Den norske kirkes styresett representerer i liten grad hvordan troende kvinner utøver sin religion og en eventuell aktuell kjønnsproblematikk i det norske samfunnet i nyere tid og i dag. Når kapittelet tar for seg kjønn og kjønnsrolleproblematikk er dette hentet fra utvalgte tekstkilder i Bibelen og fra praksis i Den norske kirke, og mangfoldet innenfor kristendommen er utelatt. Utelatelsen gjelder både mangfoldet blant kristne i Norge og ellers i verden.

I kapittelet ”Kristen etikk”, under avsnittet ”Felleskapsetiske ordninger” kirkesamfunnssyn på homofili belyst: ”De som forsvarer homofilt samliv, mener at de homofile har samme rett som heterofile til å leve ut sin seksualitet. Samtidig mener de at bibeltekstene viser en moral som ikke er gyldig i dag” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:183). Homofili er her ikke belyst som en problemstilling innenfor kjønn og kjønnsrolleproblematikken, men som et spørsmål om etikk.

Del 4 Filosofi, livssyn og etikk

I dette kapittelet er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i stor grad tematisert, og problematikken er viet mye spalteplass gjennomgående i hele denne delen. Syn på kvinners rolle i samfunnet blir tematisert hos de fleste filosofene som blir presentert. Kjønn og kjønnsroller er også en sentral del i introduksjonsdelen i dette kapittelet. Under avsnittet ”etiske spørsmål” belyser læreboka hvordan kvinners fravær fra filosofien har påvirket etikken og hvordan viktige etiske perspektiver kan ha blitt utelatt på grunn få kvinnelige filosofer.

I vår tid har diskusjonen om kjønn og etikk stått sentralt. Det har sammenheng med at etisk tenkning tradisjonelt har vært dominert av menn. De fleste filosofene fram til våre dager har vært menn, og det har ført til at kvinners perspektiver ofte er kommet i bakgrunnen også i etikken (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:241).

Sentrale perspektiver i kjønnsdiskursen blir presentert ovenfor, og dette aktive kjønnspektivet preger resten av kapittelet om filosofene i stor grad. I kapitlene ”Humanisme som livssyn”, ”Hva er etikk” og ” Etiske utfordringer” blir kjønn og kjønnsroller i liten grad tematisert.

Videre i kapittelet blir flere det presentert flere filosofer. I avsnittet om Aristoteles blir hans kvinnesyn utdypet, og læreboka sier følgende:

Kvinner har ikke nok innsikt til å kunne delta i det politiske livet, og i familien er det mannen som har herredømmet, både over hustruen og over barna. Dette negative kvinnesynet har hatt stor innflytelse helt fram til våre dager og ligger under mange forsøk på å tildele menn og kvinner ulike roller i familie og samfunn (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:253).

Perspektivet som her blir presentert er i stor grad et konfliktperspektiv som problematiserer Aristoteles kvinnesyn og belyser hvordan dette kvinnesynet kan ha påvirket kvinnesynet frem til i dag. Den feministiske filosofen Simone de Beauvoir er den eneste kvinnelige filosofen som blir presentert i boka. ”At hun [Simone de Beauvoir] er den eneste kvinnelige filosofen vi omtaler, beror på at det har vært temmelig få kvinnelige filosofer gjennom historien” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:247). Simone de Beauvoir og hennes feministiske filosofi er en sentral del av dette kapittelet og hennes kvinnesyn har blitt nøye klargjort for.

Det er særlig to misforståelser vi må unngå, hevder de Beauvoir. Den ene er ideen om at kvinner må bli som menn for å kunne være frie og uavhengige. Den andre er tendensen til passivisering, som ligger i den tradisjonelle oppdragelsen til kvinnerollen. Også kvinner må oppdras til å ta ansvar for verden, men ut fra deres egenart som kvinner (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:258)

Boka åpner i stor grad for drøftning og diskusjon om de Beauvoir og hennes kvinnesyn. Avsnittet om de Beauvoir avsluttes med tre drøftningsspørsmål. Disse spørsmålene og i stor grad avsnittene om de Beauvoirs sin filosofi omhandler kun det feministiske perspektivet. Ingen av de mannlige filosofene er fremstilt kun med den delen av filosofien som omhandler kjønn eller kjønnsroller, men dette er presentert som et tillegg til andre filosofiske perspektiver.

I avsnittet om Konfutse (her presentert som filosof) blir kjønn og kjønnsroller tematisert og belyst. Hans konservative kvinnesyn blir utdypet. ”Konfutses etikk er preget av at det er mannens verden han beskriver. Den vanlige oppfatningen i samfunnet gikk ut på at gutter skulle behandles bedre enn jenter” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:261).

Mahatma Gandhi er den siste personen som blir presentert i dette kapittelet. Herunder blir hans kvinnesyn presentert. ”Gandhi var en sterk talsmann for kvinners likestilling. Han var opptatt av at kvinner ikke bare hadde sin plass i hjemmet, men at de også måtte delta på lik linje med menn på alle områder i livet, også i samfunnet og i politikken” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:264).

I de tre siste kapitlene i denne delen er kjønn og kjønnsroller er tematisert i varierende grad. I kapittelet ”Humanisme som livssyn” Det samme gjelder i kapittelet ”Hva er etikk”. I kapittelet ”Ethiske utfordringer” blir kjønn og kjønnsrolleproblematikk tematisert ved flere anledninger. Relevante temaer for kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir belyst uten at tematikken blir brukt som analyseverktøy eller i noen grad tematisert i relasjon til kjønn og kjønnsrolleproblematikk. Under avsnittet ”Seksualitet” står følgende om seksualitet i dagens samfunn: ”I dag er det langt større åpenhet om seksualitet, og sex er et fenomen som vi møter overalt i samfunnet. Her skal vi se på noen normer som er aktuelle når vi drøfter seksualitet som etisk tema” (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene

og Østnor 2008:294). Av de normene som blir presentert er det ingen av disse som belyser kjønn og kjønnsroller.

I avsnittet ”Samliv og ekteskap” belyser læreboka igjen debatter rundt homofilt samliv:

I de siste årene har det også vært en debatt om ekteskapet bør utvides til å gjelde både for to personer av ulikt kjønn og to av samme kjønn. Tilhengerne av å innføre denne ordningen hevder at dette vil gi full likestilling mellom heterofile og homofile på alle områder, også i spørsmålet om adopsjon og kunstig befruktning. Motstanderne hevder at vi fortsatt bør skille mellom ekteskap og partnerskap, fordi ekteskapet tradisjonelt er blitt definert som en relasjon mellom to av motsatt kjønn, hvor muligheten for å få barn normalt er til stede (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:296).

Homofili som tema er her belyst under temaer som seksualitet og etikk. Disse temaene er i liten grad belyst fra et kjønn og kjønnsrolleperspektiv.

Oppsummering

I denne læreboka er kjønn og kjønnsroller i liten grad tematisert som en sentral problemstilling og tilnærmingen til kjønn og kjønnsroller er i stor grad ulik fra kapittel til kapittel. Avsnittene som omhandler kjønn og kjønnsroller i religionskapitlene har ulike titler og ulik mengde tekst og synligheten av problematikken er ujevn i innholdsfortegnelsen. I utdraget fra læreplanen i introduksjonsdelen er læreplanmålet om kjønn og kjønnsroller fjernet fra utdraget og ikke omtalt. Boka gir ingen konkret definisjon på hvordan kjønn og kjønnsrolleproblematikk kan forstås eller hvordan boka tar for seg denne problematikken. Boka skiller i liten grad på biologisk og sosialt kjønn og setter til en viss grad likhetstegn mellom disse.

Det blir i denne boka belyst flere kontroversielle tema innenfor kjønn og kjønnsroller, men disse blir i liten grad utdypet og problematisert. Det er gjennomgående at disse kontroversielle temaene er knyttet til islam. Kjønn og kjønnsroller i kristendomsdelen blir i stor grad belyst fra et teologisk perspektiv og kvinners rolle som religiøse ledere. Likestillingsproblematikk i kristendomsdelen blir i stor grad belyst fra førmoderne tid, mens i kapittelet om islam blir dette i stor grad tematisert som et dagsaktuelt tema.

I filosofidelen har kjønn og kjønnsrolleproblematikk en sentral del og er i stor grad belyst fra et konfliktperspektiv. Det er kun presentert en kvinnelig filosof og det er kun hennes feministiske filosofi som blir belyst.

I samme verden

Denne boka er skrevet av Ole Andras Kvamme, Eva Mila Lindhardt og Agnethe Steineger og utgitt i 2008 for Cappelen. Lindhardt er utdannet religionshistoriker fra Universitetet i Århus. Hun jobber nå som høyskolelektor ved læreutdanninga ved Høyskolen i Bergen. Hun har skrevet kapitlene om jødedom og islam og avsnittet om kjønn i innledningskapittelet. Kapitlene "Hinduismen" og "Buddhismen" er skrevet av Steineger som også har bidratt til filosofikapittelet. Steineger studerte religionshistorie ved Universitetet i Oslo og underviser nå ved Wang videregående skole i Oslo. Resten av boka er skrevet av Kvamme, som har teologutdannelse fra Universitetet i Oslo. Kvamme underviser nå ved Oslo katedralskole. Disse tre forfatterne og Arthur Hauge, som ikke deltar på dette verket, arbeidet også sammen til *I samme verden* 2002.

Boka strekker seg over totalt 432 sider. I innledningen vises bokas struktur, her er bokas innhold delt opp i seks deler. "Del 1: innledning", "Del 2 religioner", "Del 3 filosofi", "Del 4 Etikk", "Del 5: mangfold i vår tid" og "Del 6: tillegg".

I "Del 2: religioner" blir følgende tradisjoner presentert: kristendommen, islam, jødedommen, hinduismen og buddhismen. I innholdsfortegnelsen blir hver religion presentert med flere underkapitler og innenfor hvert kapittel finnes avsnittet "Syn på kjønn og kjønnsroller". Jeg vil i det følgende ta for meg de enkelte delene og kapitlene.

Del 1 Innledning

Denne 41 sider lange delen er en rask introduksjon til temaene som blir presentert i boka, sentrale begreper i faget blir klargjort for og ulike religionsdefinisjoner blir presentert. Denne delen består av flere underkapitler, der "kjønn og religion" strekker seg over to sider. I dette underkapittelet blir flere sentrale perspektiver på kjønn og kjønnsroller belyst, som forskjellen på biologisk og sosialt kjønn, maktrelasjoner og maktmisbruk på bakgrunn av kjønn. I begynnelsen av dette avsnittet klargjør boka for forskjellen på biologisk og sosialt kjønn og viser med eksempler hvordan en bør være dette bevisst når kjønn og kjønnsroller blir problematisert.

Mange samfunnsforskere legger vekt på at omgivelsene viser oss hvem vi skal være som mann og kvinne. Når vi forstår kjønn på denne måten, kaller vi det *sosialt kjønn*. Religioner bidrar til å begrunne en sosial kjønnsidentitet, men vi skal se at det her ofte vises til biologiske forskjeller (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:26).

Dette perspektivet blir belyst med et eksempel på hvordan en forståelse av kvinners menstruasjon som urent, må forstås sosialt og ikke biologisk. I dette eksempelet blir også maktperspektivet i kjønn og kjønnsroller belyst.

Et eksempel er at kvinner er urene under menstruasjonen og derfor ikke kan be i moské, synagoge, tempel eller kirke. Men selve tolkningen – at menstruasjon gir urenhets – er sosial og ikke biologisk, og den blir også brukt til å begrunne at kvinner ikke kan være religiøse ledere. Dermed blir kjønnsforståelse også til et spørsmål om makt (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:26).

Eksemplet illustrerer makt som et perspektiv i kjønn og kjønnsrolleproblematikk og tar videre for seg hvordan menn i stor grad har fått sette premissene innenfor religionen og hvordan dette i stor grad har gjort at kvinner har fått en lavere status enn menn. Forholdet mellom menn og kvinner blir belyst og læreboka tar for seg hvordan ulike relasjoner mellom kvinner og menn i ulike tradisjoner ofte kan sies å være forankret i religionen. ”Innenfor flere religioner finnes det en forestilling om at kjønnene er *komplementære*. Det betyr at kvinner og menn i kraft av sine kjønn utfyller hverandre” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:26). Flere konkrete eksempler på kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir lagt frem, men det blir ikke klargjort for hva som vil være gjennomgående i boka der kjønn og kjønnsroller skal belyses eller hvordan denne problematikken kan brukes som analyseverktøy. Perspektivene som i denne delen blir belyst, bortsett fra elementet om at kvinner og menn kan forstås komplementære, blir i liten grad tatt opp igjen i avsnittene om kjønn og kjønnsroller i religion og filosofikapitlene. Dette avsnittet avsluttes med hvordan temaet vil bli belyst senere i teksten. ”I arbeidet med de forskjellige religionene er synet på kjønn og kjønnsroller tatt opp spesielt i egne avsnitt. Det er likevel viktig å peke på at dette ikke er et isolert emne” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:27). I de aktuelle kapitlene er sentrale perspektiver som nevnt her i stor grad borte, og kjønn og kjønnsrolletematikk blir i stor grad forstått som kvinner undertrykt av menn. Jeanette Sky belyser hvordan mange lærebøker i religion fremstiller kjønnsproblematikk og advarer da spesielt mot å forstå kvinners

situasjon og praksis som en problemstilling som er avgrenset fra det som blir forstått som religionens helhet.

Del 2 Religioner

Denne delen består av fem kapitler, kristendommen, islam, jødedommen, hinduismen og buddhismen. Jeg vil i det følgende ta for meg hvert kapittel.

Kristendommen

Dette kapittelet strekker seg over 72 sider og er det største av religionskapitlene i boka. Det er ikke i dette kapittelet eller i forordet klargjort for hvorfor kristendom er den religionen som er utdypet i størst grad. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i stor grad tematisert og utdypet spesielt i underkapittelet ”syn på kjønn og kjønnsroller” som er på én side. Kapittelet omhandler i stor grad homofiles rolle i kirken, kjønn i religiøs tekst, kvinners rolle som religiøse ledere eller kjønnsproblematikk i førmoderne tid. Det er i stor grad gjennomgående i dette kapittelet at der hvor sentrale temaer for kjønn og kjønnsrolleproblematikk er omtalt, er det ofte knyttet opp til et annet tema og kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir i liten grad brukt som et analyseverktøy. Et unntak gjøres i avsnittet ”Syn på kjønn og kjønnsroller”. Her blir kjønnsproblematikk sett i lys av religiøse tekster og kvinners posisjon som religiøse ledere. Lekfolks situasjon i kristendommen er i liten grad belyst, der problematikken tas opp blir den i liten grad utdypet eller problematisert. Følgende står om lekfolks situasjon i kristendommen: ”Kvinner og menn er nok likeverdige, men de har ulike roller i kirken og i familien” (Kvamme, Lindhardt og Steiniger 2008:114). Det er uklart hvem dette gjelder, innenfor hvilken retning det gjelder, tid eller geografisk tilhørighet. Slik det kommer frem av teksten kan det forstås slik at denne likeverdige relasjonen mellom menn og kvinner er unison blant alle kristne.

I kapittelets fremstilling av førmoderne tid blir kjønn og kjønnsroller belyst i stor grad som et konfliktperspektiv. I underkapittelet ”Kristendommens historie” tar læreboka for seg Martin Luther og reformasjonen. I dette sitatet problematiserer læreboka kvinners situasjon da helgendyrkelsen i forsvant.

Da klostrene ble lagt ned i lutherske områder, mistet kvinner sin eneste mulighet til å markere seg utenfor hjem og familie. Det offentlige livet fortsatte i lang tid å være mennenes område. Kvinnens bevegelsesrom krympet ytterligere inn ved at pilgrimsreisene forsvant. Det kvinnelige elementet i religionen ble nærmest visket helt vekk da helgendyrkelsen ble borte. Slik sett innebar reformasjonen en svekkelse av kvinners stilling i samfunn og kirke. Når lutheranerne i nyere tid har åpnet maktposisjoner i kirken for begge kjønn, er det blant annet ved å ta i bruk reformasjonens kirkekritikk på nytt, men nå rettet mot sitt eget kirkesamfunn (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:94-95)

I dette avsnittet har læreboka, i større grad enn tidligere i dette kapittelet, en konfliktorientert tilnærming til kvinners situasjon ved Luthers reformasjon. Problematikken i dette avsnittet blir ikke utdypet noe nærmere, verken i resten av kapittelet eller i repetisjonsspørsmålene til dette kapittelet.

Et sentralt perspektiv innenfor kjønn og kjønnsrolleproblematikken er homofili og homofiles rettigheter og religiøs praksis. I dette kapittelet blir homofiles situasjon belyst ved to situasjoner. I det ene tilfellet belyser læreboka hvordan den katolske kirke forholder seg til troende som praktiserer sin homofile legning, ”Katolikker som gifter seg borgerlig etter en skilsmisse, skal utestenges fra nattverdsfelleskapet. Det samme gjelder homofile som åpent uttrykker at de praktiserer sin legning” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:104). Syn på homofile blir ikke belyst noe mer enn dette før i underkapittelet ”Etikk”, under avsnittet ”De moralske mangfoldet”. Her angående hvilken praksis og syn Den norske kirke har på homofile prester som lever i partnerskap.

Disse to innfallsvinklene kan gi en hjelp til å forstå uenighet i konkrete spørsmål, som for eksempel synet på homofili, der Den norske kirke på sitt kirkemøte i 2007 vedtok å akseptere to ulike syn og to ulike praksiser i kirken. Vedtaket la til rette for at homofile i partnerskap kan være prester, men åpner for at praksis kan variere fra bispedømme til bispedømme (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:112)

Dette eksemplet er ett av flere eksempler som illustrerer det læreboka omtaler som det moralske mangfoldet blant kristne og hvordan ulike spørsmål vurderes ulikt. Den siste gangen homofili blir tatt opp i dette kapittelet er i den avsluttende delen av kapittelet, i oppsummeringsoppgavene. I avslutningsoppgavene blir Den norske kirkes syn på homofili belyst, i spørsmålsdelen ”Kristen etikk” blir homofili presentert som et spørsmål om etikk ” I dag har Den norske kirke to syn på homofile som lever i partnerskap. Hvilken praksis preger Den norske kirke der du

bor?[...]” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:123). Ingen av tilfellene der homofili blir tatt opp blir det belyst fra kjønns- og kjønnsrolleperspektivet, men tatt opp under andre temaer som etikk og moral.

I avsnittet ”Syn på kjønn og kjønnsroller” blir ulike perspektiver om kjønn og kjønnsroller presentert. Det som i stor grad er gjennomgående i dette avsnittet er at kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir belyst fra religiøse tekster. Tekstene som blir belyst er tekster som kan oppfattes som kvinneundertrykkende. Dette er eksemplifisert med tekstutdrag fra Lukasevangeliet og 1.Mosebok. Gjennomgående i dette avsnittet er at kjønn og kjønnsroller blir forstått som et misforhold i likestillingen mellom menn og kvinner og temaene diskuteres i stor grad ut fra et teologisk perspektiv.

En del feminister har hevdet at kristendommen i seg selv er kvinneundertrykkende, og vist til at mange kirker først etter press utenfra har endret syn. Mot dette har kristne feminister gjerne fremhevet betydningen av å spørre seg om hvem som har hatt makten til å definere hva kristendom er. Så lenge bare menn har tilgang til denne makten, vil religionen nødvendigvis bli kvinneundertrykkende. Men når dette endrer seg, vil det få konsekvenser for religionen (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:114).

I dette avsnittet blir kvinners rolle som prester og innehavere av lederverv belyst: ”Den norske kirke har hatt kvinnelige prester siden 1961, og stadig flere kvinner har lederansvar lokalt” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:114). Dette avsnittet avsluttes med ”Bibelen er preget av et mannsdominert samfunn, sies det gjerne, men reflekterer et syn på kjønn og kjønnsroller som ikke lenger oppleves som forpliktende” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:114). Her fremstilles et perspektiv som ikke gir uttrykk for hvem som representerer dette synet, det er uklart om dette er alle verdens kristne, norske kristne, protestant eller katolikk. Det er uklart i dette sitatet hvem som er avsenderen og hvem som mener dette som blir sagt. Dette avsnittet kan til en viss grad gi det inntrykket at kjønnsrolleproblematikk ikke lenger oppfattes som en problemstilling i kristendommen. Kristendomskapitlet avsluttes med fordypningsoppgaver, strukturert etter ulike temaer. Kjønn og kjønnsroller er et av disse temaene. Under dette temaet er det fire arbeidsoppgaver. Spørsmålene er basert på tekstanalyse av religiøse tekster og ortodokse og katolske prestevirker. ”I den katolske kirke og den ortodokse kirke kan bare menn være prester. Er dette nødvendigvis

kjønnsdiskriminerende? Diskuter spørsmålet” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008: 122). Spør læreboka i den avsluttende spørsmålsdelen i kristendomskapittelet.

Islam

Dette kapittelet er 42 sider langt. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i stor grad tematisert i dette kapittelet. Også i dette kapittelet er det et eget avsnitt som omhandler kjønn og kjønnsroller. Dette avsnittet går over tre sider og er dermed betydelig lengre enn de tilsvarende avsnittene i de andre religionskapitlene og godt over dobbelt så langt som ”Syn på kjønn og kjønnsroller”- avsnittet i kapittelet om kristendom. Gjennomgående i dette kapittelet er at tematiseringen av kjønn og kjønnsroller i stor grad er belyst fra et konfliktperspektiv. Temaet blir belyst i gjennom hele kapittelet, under flere ulike avsnitt. Følgende sitat er hentet fra avsnittet ”Rituelle uttrykk”: ”De fem søylene er religiøse plikter som gjelder for begge kjønn. Likevel er det en forskjell på hvordan menn og kvinner utfører dem. Kvinnens aktivitet begrenses av at de blir sett på som rituelt urene i perioder med menstruasjon og amming” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:136). Gjennomgående i dette kapittelet er at perspektiver som omhandler kjønn og kjønnsroller i stor grad belyser utfordringer ved dette og at kjønn og kjønnsrolleproblematikk er forstått som kvinner undertrykt av menn. I samme avsnitt blir det er i liten grad klargjort for geografiske ulikheter og mangfold. Når kjønn og kjønnsroller blir diskutert er det i stor grad uklart hvem dette omhandler. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir her i stor grad fremstilt som et spørsmål om likestilling mellom kjønnene og da ofte eksemplifisert med en situasjon der kvinner og kvinners praksis er ulik menns praksis, slik som i følgende avsnitt:

Den viktigste bønnen er middagsbønnen i moskeen om fredagen. Det er en plikt for praktiserende muslimske menn å møte opp. Her bes bønnene sammen, og imamen holder en preken. Kvinner har ikke plikt til å delta, og de fleste kvinner ber fredagsbønnen hjemme (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:136).

Det er her ikke presisert hvem dette gjelder og det temaet er i liten grad utdypet noe nærmere, verken her eller senere i boka.

I dette kapittelet er de troende og deres praksis til en viss grad fremstilt uten rom for mangfold og ulikheter. Det er tilfeller i dette kapittelet hvor norske muslimer blir

sett på som unntaket til eksemplene som blir belyst, som her under avsnittet ”moskeen”

Det er som regel bare menn som ber midt i hovedrommet i moskeen, mens kvinner enten ber i et eget rom eller bakerst. Det blir sagt at menn kan bli distraherert mens de ber, dersom det er kvinner til stede. I Norge deltar kvinner ofte mer i livet i moskeen enn i mange muslimske land” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:143).

Den norske praksisen blir her til en viss grad presentert som unntaket til hovedregelen og viser i liten grad at dette er en del av mangfoldet innenfor islam. Et annet eksempel på dette er hvordan læreboka fremstiller korantolkning: ”Mange muslimske feminister tror det er mulig å kjempe for kvinners rettigheter og samtidig være en god muslim. Dette har blant annet ført til at man diskuterer hvordan det som står i Koranen, skal tolkes” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008: 159). Denne fremstillingen av korantolkning kan lett forstås slik at det er et misforhold mellom det å kjempe for kvinners rettigheter og det å være muslim. Bruket av ordet ”god” muslim tilsier at det finnes en ”dårlig” muslim. Hva som definerer en ”god” muslim er ikke spesifisert. Den siste setningen i sitatet ”Dette har blant annet ført til at man diskuterer hvordan det som står i Koranen, skal tolkes” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:159), kan gi et inntrykk av at korantolkning er et nytt fenomen.

Avslutningsvis i avsnittet ”Syn på kjønn og kjønnsroller” belyser læreboka tematikken rundt omskjæring av kvinner. Her blir det presisert at dette ikke er vanlig i islam og at dette er et fenomen fra noen få afrikanske land, uavhengig av religioner. Men utdyper, ”Noen muslimske rettslærde har forsvart dette religiøst” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:159). På tross av at læreboka presiserer at dette skjer i flere afrikanske land, uavhengig av tro, er det kun i dette kapittelet at omskjæring blir belyst.

Jødedom

Kapittelet om jødedommen er på totalt 32 sider. Kjønn og kjønnsroller blir i liten grad tematisert utenom i avsnittet ”Syn på kjønn og kjønnsroller” Dette avsnittet er litt over én side langt og belyser kvinners muligheter for å bli religiøse ledere og ulik religiøs praksis mellom menn og kvinner. I avsnittet ”Konservativ jødedom” skriver boka om endringer i kvinners rolle som rabbiner. ”I dag utdannes her kvinnelige rabbinere selv om ikke alle menigheter godkjenner dem som rabbinere.

Men når det gjelder homofili, er mange mer restriktive enn det reformjøder er” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:192). Dette temaet blir ikke utdypet i noen større grad.

Under avsnittet ”Syn på kjønn og kjønnsroller” belyser boka flere perspektiver ved homofiles muligheter til å bli rabbinere og for homofiles muligheter til å inngå ekteskap.

Innenfor ortodoks jødedom begrunner dette også at homofilt samliv ikke er akseptert. I konservativ jødedom og reformjødedom stiller dette seg som nevnt annerledes, og i USA finnes det både homofile rabbinere og rabbinere som er villige til å vie homofile par (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:193).

Dette er et av de få tilfellene hvor homofili blir belyst fra et kjønn og kjønnsrolleperspektiv.

Hinduisme

I dette 32 sider lange kapittelet blir hinduismen lagt frem og da i stor grad hinduisme i India. Syn på kjønn og kjønnsroller blir i liten grad belyst andre steder i dette kapittelet enn i avsnittet ”Syn på kjønn og kjønnsroller”. Dette avsnittet er over en side langt og belyser i hovedsak lekfolks forhold til kjønn og kjønnsroller. I dette avsnittet illustrerer læreboka hinduistiske gudinner og hvordan det kan, i følge læreboka, trekkes paralleller til kvinners rolle i hindusamfunnet.

Gudinnen viser seg i forskjellige former. Hovedsakelig er det to grupper av gudinner: de snille og vennligsinnede og de uavhengige og skremmende. De vennlige gudinnene er gjerne knyttet til en mannlig partner, mens en gudinne som kontrollerer seg selv, er vill, farlig og uregjerlig. Den kvinnelige energien, *shakti*, blir farlig uten tilknytning til det mannlige. Her kan vi trekke paralleller til hindusamfunnet, der hustrurollen er den viktigste rollen for en kvinne (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:211).

Mangfoldet innenfor det hinduistiske mangfoldet er her i liten grad belyst. Kjønn og kjønnsroller blir i dette avsnittet fremstilt som kvinner undertrykt menn, uten at dette er spesifisert. Læreboka skriver ”hindusamfunnet” uten at det er klart hva og for hvem dette gjelder. Slik det her er fremstilt kan det forstås som at dette er unisont for alle innenfor hinduismen. Det kan til en viss grad forstås ut av teksten som når læreboka omtaler ”hindukvinner” og ”hindusamfunn” at dette i stor grad er eksempler fra India. Det er i liten grad gjort rede for de mange ulikheter og mangfold innenfor hinduismen, også mangfoldet innenfor hinduismen i India er i

liten grad heller ikke gjort rede for. Læreboka belyser videre kvinners sentrale rolle som ledere i det religiøse og det politiske.

I dag deltar hindukvinner på alle områder i arbeidslivet, og vi finner også en del eksempler på sterke kvinner som har stor innflytelse, både religiøst og politisk i hinduismen. Et eksempel er statsminister Indira Gandhi (1917-84), som var datter til den første statsministeren i India, Jawaharlal Nehru (1889-1964). India har i dag en kvinnelig president, Pratibha Devisingh Patil, og flere delstatsministre er kvinner (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:226).

På tross av kvinners sentrale rolle i politikken blir kvinner i stor grad i dette kapittelet fremstilt som en avgrenset gruppe som i stor grad er undertrykt mannen i samfunnet. I avslutningsspørsmålene spør læreboka: ”I hinduismen har kvinner hatt en underdanig situasjon samtidig som det kvinnelige har hatt en viktig plass. Forklar” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:227).

Buddhisme

Buddhismen er den siste religionen som boka tar for seg. Kjønn og kjønnsroller er i liten grad tematisert i dette kapittelet. Problematikken blir i liten grad tematisert fra lekfolks perspektiv, men fra førmoderne tid og blant religiøse ledere, som i følgende avsnitt hentet fra avsnittet om historien om Buddha.

Han ble regnet som en god taler og organisator og trakk til seg mange dyktige støttespillere og disipler som etter hvert samlet seg i klosterordener som Buddha innstiftet. Først var det bare menn, men senere kom det også kvinner til, etter at han noe motvillig gikk med på å innstifte en orden for nonner (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:237).

Boka klargjør videre for de ulike retningene i buddhismen. Her er kjønn og kjønnsroller i stor grad tematisert fra situasjonen til religiøse ledere. Under avsnittet om Theravada- buddhismen står følgende skrevet:

Bare som munk, tror de fleste theravada-buddhistene, er det mulig å oppnå opplysning. Denne ideen viser at menn har en høyere status enn kvinner. Kvinner som lever i klostrene her, blir ikke regnet som nonner selv om de praktiserer buddhismen på like fot med munkene og nyter respekt i lokalsamfunnene (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:245).

Det blir i liten grad vist hvordan denne situasjonen påvirker lekfolk og deres situasjon. Følgende sitat viser hvordan tradisjonelle kjønnsroller blant religiøse ledere i stor grad er under endring:

I dag er tradisjonen med at kvinner kan bli fullt ordinert som nonner, brutt i flere retninger. I den kinesiske, koreanske og vietnamesiske buddhismen er tradisjonen fremdeles levende, og kvinner fra andre retninger har blitt ordinert her. For tiden er det diskusjoner og forsøk på å gjenopprette full ordinasjon for kvinner i alle retninger, men flere tradisjoner, som den tibetanske, vil ikke uten videre tilpasse seg disse kravene (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:256).

Det blir i liten grad presisert hvordan denne endringer påvirker lekfolk eller beskrivelse av lekfolks situasjon.

Del 4 Filosofi

Dette kapittelet er 45 sider langt og det tar for flere filosofer. Kjønn og kjønnsroller er i dette kapittelet, som de foregående kapitlene, satt av i et eget avsnitt. Dette avsnittet skiller seg fra religionskapitlene i at teksten sammenligner og belyser kvinnesynet til ulike, sentrale filosofer. Det er ikke i dette kapittelet noen definisjon eller avklaring av begrepene kjønn og kjønnsproblematikk. Problematikken er i stor grad belyst i dette kapittelet og filosofene blir i stor grad presentert med sitt syn på kvinner og kvinners rolle i samfunnet.

Her møter vi en forståelse som har preget europeisk filosofi opp til nyere tid: Aristoteles definerte kvinnen ut fra bestemte mangler, det vil si egenskaper mannen sitter inne med! Mannen blir dermed målestokken som kvinnekjønnen vurderes ut fra. Kvinnen har riktignok fornuft, som mannen, mente Aristoteles, men manglet autoritet og hadde derfor ingenting å gjøre i offentlig styre og stell (Kvamme, Lindhart og Steineger 2008: 301)

Flere kvinnelige filosofer er presentert i dette kapittelet. Simone de Beauvoir og hennes feministiske filosofi blir gjort rede for. Hannah Arendt er en annen kvinnelig filosof og hennes filosofi om ondskap blir gjort rede for.

Etikk

Dette kapittelet presenteres fagets etikkdel. Denne delen belyser ulike etiske problemstillinger og sentrale begreper innenfor etikk. I denne delen er det ikke et avsnitt som omhandler kjønn og kjønnsroller slik som i de foregående kapitlene. Kjønn og kjønnsroller er i liten grad problematisert som et tema i dette kapittelet,

men mange kjønn og kjønnsrollerelaterte temaer blir belyst, slik som seksualitet, samliv, arrangerte ekteskap.

Del 5 Mangfold i vår tid

Dette kapitlet er 61 sider langt og tar hovedsakelig for seg humanisme og derunder Human- Etisk Forbund, men berører også religionskritikk, samisk tradisjon, læstadianismen og mangfold innenfor Norges grenser.

I delen om Human- Etisk Forbund er det en del om organisasjonens syn på kjønn og kjønnsroller. ”Human- Etisk Forbund har alltid vært tilhenger av likestilling mellom kjønnene, og etter krigen var flere framtrede kvinner i norsk offentlighet aktive her. Likevel er det et faktum at menn lenge var mest toneangivende i forbundet” (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:363). Bortsett fra dette avsnittet blir kjønn og kjønnsrolletematikk i liten grad belyst.

Del 6 Tillegg

Den siste delen i boka består av 25 sider. Denne delen inneholder analysehjelp, tekstsamling, læreplan og lærebok, litteraturliste og nettkilder, ordforklaringer, register og illustrasjonsliste. I denne delen er kjønn og kjønnsroller i svært liten grad nevnt, ikke i delen om analysehjelp. Denne tillegg delen avsluttes med en kopi av læreplanen, her er hele læreplanen.

Oppsummering

De fleste og de største kapitlene i denne læreboka har et avsnitt om heter ”Syn på kjønn og kjønnsroller”. I innledningen presenteres flere sentrale perspektiver ved kjønn og kjønnsrolleproblematikk. Forskjellen på biologisk og sosialt kjønn blir her belyst, men i liten grad tatt med videre i boka. I kapitlet om kristendommen blir kjønn og kjønnsroller i stor grad belyst ut fra religiøse tekster og kvinner og homofiles mulighet til å arbeide som prester i Den norske kirke. Homofili blir i kapitlet om kristendom i stor grad belyst fra et etisk perspektiv. I kapitlet om islam er kjønn og kjønnsroller i større grad tematisert og kjønn er i større grad mer gjennomgående i hele dette kapitlet, enn i de andre religionskapitlene. I kapitlet om jødedommen blir homofiles rettigheter belyst under avsnittet ”Syn på kjønn og

kjønnsroller”. Det er ingen av de andre kapitlene som har denne problemstillingen i de tilsvarende avsnittene.

Eksistens

Denne læreboka er skrevet av Camilla Fines Aronsen, Lene Bomann-Larsen og Henry Notaker for Gyldendal Undervisning og utgitt i 2008. Aronsen arbeider nå som lektor i ungdomskolen. Hun er utdannet cand.philol i religionsvitenskap. Bomann-Larsen har erfaring med arbeid av lærebok i filosofi. Hennes doktorgrad er i filosofi og hun er nå tilknyttet etikkprogrammet ved Universitetet i Oslo. Notaker har 30 års erfaring fra NRK med reportasje og journalistisk arbeid. Han har hovedfag i nordisk litteratur fra Universitetet i Oslo. Boka består av 304 sider og er fordelt opp i følgende deler: Religionskunnskap, Buddhisme, Kristendom, Islam, Filosofi, Etikk, Humanisme som livssyn og Religion og livssyn i Norge. Jeg vil i det følgende ta for meg de enkelte delene og kapitlene.

Religionskunnskap

I dette 30 sider lange introduksjonskapittelet blir faget og sentrale begreper presentert. De største religionstradisjonene blir presentert med størrelse, omfang og geografisk tilhørighet. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i liten grad tematisert i dette kapitelet og er ikke tatt i bruk som et analyseredskap eller utdypet i noen særlig grad. Det er et tilfelle i dette kapittelet hvor denne problematikken blir belyst, men uten at temaet videre blir utdypet. Under avsnittet ”Religiøse ledere og lekfolk” står det følgende; ”Lederne i de fleste religioner har vært og er fortsatt menn, og i noen tilfelle er stillingene forbeholdt menn. De store verdensreligionene har mannlige hovedpersoner: Buddha, Moses, Jesus og Muhammad” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:34). Dette blir ikke utdypet noe nærmere her, men temaet, religiøse ledere, blir belyst senere i teksten under kapittelet om kristendom. Kapittelet avsluttes med flere repetisjonsspørsmål og fordypningsspørsmål, men ingen av disse spørsmålene belyser kjønn og kjønnsrolleproblematikk.

Buddhisme

I dette 30 sider lange kapittelet blir buddhismen presentert. Her presenteres buddhismens historie og sentrale hendelser, ulike retninger innenfor buddhismen, menneskesyn og praksis, ritualer og etikk. I dette kapittelet er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i liten grad tematisert, problematikken er ikke avgrenset i et eget avsnitt og blir i liten grad belyst under andre temaer. Kapittelet avsluttes med

to sett med repetisjonsspørsmål og fordypningsspørsmål, ingen av disse spørsmålene omhandler kjønn og kjønnsrolleproblematikk. I de tilfeller hvor kjønn og kjønnsrolleproblematikk nevnes, som jeg i det følgende vil ta for meg, er problematikken i liten grad utdypet og brukt som et analyseverktøy. I avsnittet under blir kvinners situasjon som religiøse ledere belyst.

Selv om det finnes nonneordener i de fleste buddhistiske land, er de langt færre og spiller en mindre rolle enn munkeordenene. I de sørlige buddhistlandene er det dessuten en utbredt oppfatning at en nonne må gjenfødtes som buddhistmunk før hun kan oppnå nirvana. Hun oppnår kanskje god karma ved å leve som nonne, men for å bli frelst må hun likevel bli mann (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:69).

Temaet blir ikke utdypet noe nærmere og boka tar i liten grad for seg hvordan dette påvirker lekfolket. Eksemplene som boka har brukt er i stor grad hentet fra Thailand uten at dette er utdypet eller forklart. Det geografiske mangfoldet og innenfor mangfoldet i de sørasiatiske landene blir i liten grad tematisert.

Kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir belyst under avsnittet ”Overgangsriter”. I de tilfeller hvor kjønn og kjønnsroller blir belyst er dette i stor grad forstått som kvinner undertrykt menn. I dette avsnittet blir likestillingsutfordringer blant buddhister belyst, men i liten grad brukt som et virkemiddel for å forstå kjønn og kjønnsrolleproblematikk.

Det heter at mannen skal vise hustruen respekt, mens hun skal utføre sine plikter i huset. Selv om kvinnene i mange buddhistiske land har en høy status, blir det vanligvis sett på som mer negativt å gjenfødtes som kvinne enn som mann. Mange mener at en kvinne ikke kan oppnå nirvana før hun er blitt gjenfødt som en mann, mens andre viser til at kvinner nådde dette stadiet mens Buddha selv levde. Den buddhistiske tradisjonen er på dette området ofte blandet med lokale tradisjoner, slik det er i de fleste andre religioner (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:68).

I avsnittet over presenterer læreboka et kvinnesyn og et perspektiv på kvinner i den buddhistiske tradisjonen, men læreboka åpner her i liten grad for å vise mangfoldet innenfor buddhistiske troende. Det er gjennomgående i dette kapittelet at kjønn og kjønnsrolleproblematikk er forstått som kvinner undertrykt menn, i samfunnslivet og i det religiøse.

Kristendom

Med 94 sider er dette kapittelet det største i boka. Det er ikke presisert hvorfor dette kapittelet er det største, verken i dette kapittelet eller i forordet. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i større grad enn de foregående kapitlene tematisert her. I likhet med de tidligere kapitlene er kjønn og kjønnsroller ikke avgrenset til egne avsnitt, men en del av teksten. I dette kapittelet er kjønn og kjønnsproblematikk i størst grad belyst omkring kvinners rolle som religiøse ledere i de ulike retningene, kjønn og kjønnsroller i religiøse tekster og Den norske kirkes syn på homofili. Homofilidebatten, om homofile skal få være prester, blir presentert i underkapittelet "Etikk". Her presenteres det argumenter for og i mot ansettelse av homofile prester i partnerskap. Følgende står under argumentene mot ansettelse av homofile prester: "Samfunnssyn: Dagens samfunn er preget av seksuell normoppløsning, og at det derfor er større grunn til å stramme inn på de seksualetiske retningslinjene" (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:131). Temaet blir belyst som en etisk problemstilling og kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir ikke problematisert i denne sammenhengen. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i liten grad tematisert blant lekfolk og i moderne tid.

I dette kapittelet er kjønn og kjønnsrolleproblematikken i stor grad problematisert fra et innenfraperspektiv. De perspektiver som blir belyst er problemstillinger kjent fra feministisk teologi og diskurser innen Den norske kirke. De problemstillingene som blir belyst under avsnittet "Gud som far" tar boka opp et tema som er et sentralt tema i feministisk teologi, nemlig kvinners forhold til en maskulin opplevelse av treenigheten. Dette temaet er i stor grad belyst fra et teologisk innenfraperspektiv.

Noen teologer har pekt på at det i dag av ulike grunner kan være problematisk å bruke «far» om Gud. For det første vokser mange barn opp hos en enslig mor og med en mer eller mindre fraværende far. For det andre har likestillingstanker og endrede kjønnsroller gjort det vanskeligere å tenke på Gud som en «mann». I diskusjonen om dette legger de vekt på at «far» må forstås metaforisk. Det har ikke noe med kjønn å gjøre, men med fars funksjon som ansvarlig for barnas liv og helse. Den samme funksjonen blir i dagens samfunn ofte fylt av mor. Kan du tenke deg å bruke «mor» og «hun» om Gud? (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:114).

Under avsnittet "Ulike retninger" blir kvinnens rolle som religiøsleder nevnt. Innenfor de ulike retningene som blir presentert inneholder de en setning om hvilken rolle kvinner kan inneha. "Den romersk-katolske kirken er fast organisert

med biskopene som ledere. Prester kan ikke gifte seg, og kvinner kan ikke bli prester” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:158). I avsnittet om den ortodokse kirken skriver læreboka: ”Kvinner kan ikke bli prester i den ortodokse kirken” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:162). Og i avsnittet om den lutherske kirke skrives det følgende: ”De fleste lutherske kirkene er uavhengige, nasjonale kirker, vanligvis ledet av biskoper. I mange lutherske kirker, for eksempel i den norske statskirken, kan kvinner blir prester og biskoper” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:166). Kvinners rolle som religiøse ledere blir ikke utdypet noe mer enn at det her blir nevnt, det skrives ikke noe om hvordan dette påvirker lekfolket ei heller om kjønn og kjønnsrolleproblematikk blant lekfolk. I avsnittet om pinsemenigheten gjentas det samme: ”Det høyeste organet i en pinsemenighet er *menighetsmøtet*, der alle medlemmene kan delta. Der velger de på demokratisk vis menighetens ledelse eller styre, nemlig *eldsterådet* og *forstanderen*. Men forstanderen og medlemmene av *eldsterådet* kan bare være menn” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:168). Kjønn og kjønnsproblematikk i denne delen er i stor grad forstått som et tema om kvinner og homofile som religiøse ledere, og feministisk teologi. Kjønn og kjønnsroller blant lekfolk er i liten grad tematisert og belyst.

Islam

I dette kapittelet 46 sider lange kapittelet er kjønn og kjønnsrolleproblematikk tematisert under flere anledninger, og likestillingsproblematikk er også belyst i egne avsnitt. Temaet blir i større grad tematisert i dette kapittelet enn de andre religionskapitlene og temaet er tydelig og synelig gjennom hele kapittelet. Følgende spørsmål er et av fem på kapittelets innledningsside. ”Er omskjæring av kvinner påbudt i islam?” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:172). Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i stor grad tematisert fra første side. I underkapittelet, ”Etikk”, er avsnittene ”Mann og kvinne” og ”Bruk av slør” to avsnitt hvor kjønn og kjønnsrolleproblematikk er avgrenset i egne avsnitt. Disse to avsnittene går totalt over to en halv side.

I avsnittet ”Mann og kvinne” er i stor grad tematisert omkring muslimske ekteskap og de rettigheter menn og kvinner har i sine liv som ektefeller. Det er i stor grad gjennomgående i dette avsnittet at problematikken er fremstilt fra et

konfliktperspektiv ”Forskjellsbehandlingen av menn og kvinner kommer til syne på en rekke felt i samfunnslivet, men er aller tydeligst regulert i ekteskapslovgivningen” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:190). Det kommer ikke frem av teksten hvem som omtales, det er uklart hvilke samfunn og om alle muslimske samfunn kan forstås på denne måten. Boka utdyper videre hvordan kvinner og menn har ulike rettesnorer innenfor ekteskapet ”

En kvinne kan bare være gift med én mann av gangen, og mannen må være muslim. En muslimsk mann kan derimot gifte seg med jøder og kristne, men ikke med kvinner fra andre religioner. En mann kan skille seg fra en kvinne ved å si tre ganger: «Jeg skiller meg fra deg»” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:190-191).

Det i stor grad uklart hvem dette gjelder for og mangfoldet innenfor islam er i liten grad tatt høyde for.

I avsnittet ”Bruk av slør” tar læreboka for seg praksiser rundt bruken av slør blant kvinner i islam. Dette avsnittet er nesten to sider langt med illustrasjoner av kvinner med hodeplagg i ulike varianter.

Bruken av slør henger sammen med *atskillelsen av kjønnene*, som praktiseres i mange muslimske miljøer. Det innebærer at menn og kvinner skal holdes atskilt, slik det er vanlig i moskeen. Det betyr egne gutteskoler og jenteskoler, og noen går så langt at de krever atskilte kupeer på togene og egne kontorer i firmaer der kvinner arbeider (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:191).

I det siste avsnittet i denne delen blir det presentert fire argumenter for og i mot et forbruk av hijab i det offentlige, basert på argumenter fra diskusjonen i Frankrike. Dette avsnittet avsluttes med et bilde av fire kvinner i heldekkende burka. I hele kapittelet er det sju bilder av kvinner. Alle disse sju bildene har kvinner avbildet i dekkende hodeplagg. Det finnes ingen bilder i dette kapitlet av kvinner uten.

Det er flere eksempler på hvordan kjønn og kjønnsroller blir tematisert andre steder i dette kapittelet enn i avsnittene nevnt over. Som her under avsnittet ”De fem søylene”.

Det er vanligvis bare mennene som ber i den store salen i moskeen. Kvinnene holder til enten på et galleri eller bak et forheng bakerst i salen. Noen islamske grupper, som holder på atskillelse av kjønnene, mener at kvinnene ikke bør komme til moskeen i det hele tatt, men be i hjemmet (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:199).

Denne praksisen blir ikke utdypet i mer, det kan forstås uklart ut av teksten hvem dette gjelder og mangfoldet blir i liten grad illustrert. Det blir i svært liten grad forklart hvordan en slik praksis påvirker kvinners hverdag, hva som kan være årsaker til en slik praksis og for hvem. Det er flere tilfeller i boka hvor det blir nevnt situasjoner eller sikker som kan oppfattes som kvinneundertrykkende uten at dette i noen grad er utdypet eller forklart hvorfor det er på denne måten, slik som i følgende avsnitt om fødselsritualer: ”Det er også vanlig å ofre en sau eller en geit, i alle fall hvis barnet er en gutt” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:204). Lignende kommentarer om ulikheter mellom menn og kvinner finnes også i avsnittet om sufismen ”Kvinnene spilte tidlig en rolle i sufismen, og det var egne sufiklostre for kvinner. Den dag i dag besøker mange kvinner sufihelligdommer med sine bekymringer i stedet for å gå i moskeen” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:211). Dette er den eneste gangen dette temaet er tatt opp og det blir ikke utdypet mer enn det som står ovenfor. Læreboka nevner problematikken rundt omskjæring av kvinner og skriver følgende ”Omskjæring av kvinner er ikke obligatorisk som for mannen og er ikke nevnt i Koranen. Likevel er det en gjennomført praksis i deler av Nord-Afrika, men har de siste årene møtt sterk kritikk på grunn av virkningene for kvinners seksualliv” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:204). Temaet er ikke utdypet i noen større grad enn det som står ovenfor. Dette er et av flere eksempler på hvor kjønn i stor grad blir nevnt men i liten grad utdypet og forklart.

Filosofi

Dette kapittelet er en introduksjon til filosofi og filosofisk metode. Flere sentrale filosofer blir presentert og noen av dem blir sammenlignet. Filosofenes kvinnesyn blir i stor grad tematisert hos de fleste filosofene. Syn på kjønn og kjønnsroller er ikke i dette kapittelet et eget avsnitt, men problematikken innegår gjennomgående i teksten. Fra første side i dette kapittel er kjønn et relevant tema, kapittelets første side innledes med spørsmålet ”Hva er kjønn” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:218). Problemstillinger fra kjønn og kjønnsproblematikk blir ved flere tilfeller eksemplifisert. Kjønn blir gjennomgående i dette kapittelet forstått som kvinner undertrykt menn. I underkapitlet ”3 Politisk filosofi: Hva er en stat? Hvordan bør den innrettes?” blir menneskets frihetsaspekt belyst og flere sentrale filosofers syn

på kjønn og kjønnsroller blir presentert. I avsnittet ”Frihet i Antikken” tar boka for seg Platon og Aristoteles kvinnesyn og sammenligner de to:

Noen er slaver av natur, hevdet Aristoteles. De er fra naturen slikt utstyrt at de har best av å bli ledet av andre. De har ikke de samme mulighetene fra naturens side til å utvikle seg til fullverdige mennesker. Dermed kan de heller ikke bli fri. Det samme gjaldt for kvinner. Her var Platon og Aristoteles uenige. Platon mente at sjelen ikke har noe kjønn, så kvinner kunne være både filosofer og statsledere (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:234).

Flere filosofer og deres kvinnesyn blir sett i lys av hverandre. Under avsnittet ”Kvinnens frihet” tar boka opp flere sentrale filosofer, Kant, Wollstonecraft og Mill sitt syn på kvinners rolle i samfunnet. Kant og Wollstonecraft blir sett i lys av hverandre

Kvinner handler på bakgrunn av følelser, ikke prinsipper. Disse særegene sidene ved kvinner må dyrkes, mente Kant. Derfor skulle ikke jenter få en teoretisk oppdragelse, men muligheten til å utvikle sine følelsesmessige og estetiske evner. Det var slike holdninger som fikk blant andre Mary Wollstonecraft til å argumentere for at både menn og kvinner skulle behandles som rasjonelle vesener. Kvinner er ikke mindre rasjonelle enn menn, hevdet Wollstonecraft, men de mangler utdanning (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:239).

Avsnittet om kvinners frihet avsluttes med Mill sitt kvinnesyn og hans holdning til at kvinner burde ha stemmerett.

For John Stuart Mill fulgte det av hans syn på individets frihet at kvinner skulle ha de samme rettighetene som menn. Det innebar at kvinner skulle ha den samme friheten til å innrette sitt liv slik de ønsker, for eksempel ved å velge om hun ville ha et yrke eller familieliv. Mills ideer var likevel radikale på hans tid, da kvinners stilling var svak og preget av romantiske ideer om kvinnelig svakhet og sårbarhet. I 1859 argumenterte Mill for at kvinner skulle få stemmerett (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:240)

Andelen av informasjonsteksten om filosofene som omhandler kjønn og kjønnsroller er en tydelig og sentral del. De mannlige filosofene som presenteres har gjennomgående en del om filosofens generelle filosofi, så en del om filosofens syn på kjønn og kjønnsroller. De kvinnelige filosofer som blir presentert blir kun presentert med deres kvinnesyn. Simone de Beauvoir og Mary Wollstonecraft er de to kvinnelige filosofene som blir presentert i dette kapittelet, det er ikke spesifisert hvorfor det er disse to som er med eller hvorfor det er kun deres feministiske filosofi som er tematisert. I kapitlet ”Eksistensialismen” blir Simone de Beauvoir og hennes eksistensialistiske feminisme utdypet og forklart.

Enkelte feminister er kritiske til de Beauvoir fordi de mener at tenkningen hennes foregår på mannens premisser. Slik de Beauvoir ser det, må kvinnen bli mann for å bli et ordentlig menneske, hevder de. Akkurat som sine rasjonalistiske forgjengere ser de Beauvoir ned på kvinnekroppen og nedvurderer barnefødsler og tradisjonelle kvinnelige oppgaver som omsorg for familien (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:245).

Avsnittet om de Beauvoir er på nesten en side langt og avsluttes med en kort kommentar fra den norske filosofen Else Wiestad og hennes filosofi om å styrke de roller som kvinner i stor grad har hatt. Boka tar i hovedsak for seg vestlige filosofer, men avsluttes med Konfutse som læreboka omtaler som Kinesisk filosofi. I avsnittet "samfunnet og familien" "Det betyr videre at faren skal være kjærlig og sønnen ærbødig. Og det betyr at mannen skal være rettferdig og kvinnen lydige" (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:259). Kapitlet avsluttes med fordypnings spørsmål. Her blir kjønn og kjønnsroller tematisert i to spørsmål.

Etikk

I dette 54 lange sider kapitlet blir begreper og sentrale perspektiver innenfor etisktenkning presentert. Her blir også flere etiske problemstillinger presentert. Flere av disse problemstillingene er relevante for kjønn og kjønnsrolleproblematikk, men de blir i liten grad belyst fra dette perspektivet. Dette gjelder øremerking av stillinger i arbeidslivet og abortproblematikk. I underkapitlet "Nasjonale minoriteter og urfolk" i avsnittet "Negativ/positiv diskriminering" står følgende om kvotering av kvinner og innvandrere "Kvotering av kvinner og innvandrere i yrkeslivet er en form for positiv diskriminering" (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:294). Abort er et annet tema som blir belyst som en etisk problemstilling hvor kjønn og kjønnsroller ikke er belyst.

Humanisme som livssyn

I dette 30 sider lange kapitlet blir livssyns humanisme belyst. Humanistisk historie og flere sentrale humanister blir presentert. Kapitlet avsluttes med informasjon om Human-Etisk Forbund. Under avsnittet "Mennesket velger selv sin livsførsel" viser boka hvordan Human-Etisk Forbud har argumentert for en kjønnsnøytral ekteskapslov. Den kjønnsnøytrale ekteskapsloven blir presentert og diskusjonsperspektiver blir belyst, men dette er i liten grad knyttet opp til en kjønn og kjønnsrolleproblematikk. Homofili blir ikke belyst fra et kjønn og kjønnsrolle

perspektiv men under en annen tematikk som her, under i mennesket valgfrihet. Under avsnittet ”Mennesket velger selv sin livsførsel”

Humanetikken har tillit til at mennesket ved hjelp av sin fornuft og evne til medfølelse er i stand til å vite hva som er rett og galt å gjøre mot andre, og at hvert enkelt selv er i stand til å avgjøre hva som er den beste måten å leve livet sitt på. En naturlig følge av dette er at Human Etisk Forbund har programfattet støtte til en kjønnsnøytral ekteskapslov (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:333).

Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i liten grad her sett som et virkemiddel for å forstå denne problematikken i samfunnet. Det samme gjelder i avsnittet ”Den naturalistiske feilslutningen” hvor homofili blir belyst ut i fra naturbegrepet. ”Det er ikke uvanlig å høre at homofili er *unaturlig*. Men fra et naturalistisk ståsted er påstanden absurd. Så lenge homofili forekommer i naturen, er homofili like naturlig som heterofili” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:339). Dette er det eneste temaet som blir belyst fra et naturalistisk perspektiv, syn på kjønn og kjønnsroller bli ikke utdypet i noen større grad her, annet enn at homofili blir nevnt som et eksempel.

Religion og livssyn i Norge

Bokas siste kapittel er 32 sider langt og tar for seg statskirken, samisk religionstradisjon og nye religiøse bevegelser i Norge. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er i liten grad tematisert i dette kapitlet, men nevnt ved noen anledninger under andre sammenhenger, som her i avsnittet ”Konflikt om statskirken”, ”Konservative grupper protesterte lenge mot kvinnelige prester, mens den viktigste striden i dag gjelder holdningen til homofili” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:358). Dette er ikke utdypet noe mer eller satt i relasjon til kjønn og kjønnsrolleproblematikk. Det samme gjelder i avsnittet ”Buddhister i Norge”. Her legger læreboka frem Thailandske buddhister i Norge sin relasjon til religiøs praksis ”De 5000 thailandske buddhistene i Norge er mindre aktive, muligens for 80 % av dem er kvinner, og de fleste er gift med norske menn” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:362). Dette temaet blir ikke utdypet noe mer enn at det her blir nevnt. Hvorfor det kan settes likhetstegn mellom de to årsakene, at de fleste thailandske buddhister i Norge er kvinner gift med norske menn fører til lavere aktivitet, blir ikke forklart eller utdypet.

Oppsummering

I denne boka er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i liten grad tematisert i innledningen. Problematikken er ikke et eget avsnitt i kapitlene om buddhismen og kristendommen, men i kapitlet om islam er dette en tydelig og avgrenset del. I buddhismen er kjønn og kjønnsroller i størst grad tematisert blant lekfolk og i den grad det blir belyst er det preget av et tradisjonelt kjønnsrollemønster som i liten grad åpner for mangfold og ulikheter. I kapitlet om kristendommen er kjønn og kjønnsroller i stor grad problemstillinger hentet fra feministisk teologi. Lekfolks situasjon er i stor grad utelatt fra dette kapitlet og de fleste eksemplene er belyst fra hvordan ulike kirkesamfunn forholder seg til kvinnelige prester. I kapitlet om islam er tilnærmingen til kjønn og kjønnsroller endret, i dette kapitlet er problematikken tydeligere og mer konfliktorientert. Det blir illustrert mange eksempler på misforhold mellom menn og kvinner i islam, flere ganger gjennom store deler av kapitlet, uten utdyping eller forklaring. Det er kun i kapitlet om islam man finner denne måten å fremstille kjønnsproblematikk på. I kapitlet om filosofi er kjønn og kjønnsrolleproblematikk igjen i stor grad tematisert. Det er ikke klargjort for denne ujevnheten for hvordan kjønn og kjønnsroller er fremstilt.

Drøftningsdel

Kjønnsroller, en ensidig presentasjon

Fremstillingen av kjønn og kjønnsroller i innledningskapitlene samt hvor sentral og tydelig denne delen er, varierer fra bok til bok. I to av bøkene blir kjønn og kjønnsrolleproblematikk presentert som tema og relevante problemstillinger blir belyst. *Tro og tanke* og *I samme verden* har en introduksjonsdel hvor kjønn og kjønnsroller blir tematisert. I *Tro og tanke* blir religion og kjønn eksemplifisert gjennom teksten, men problematikken er ikke avgrenset til et eget avsnitt. I innledningskapittelet til *I samme verden* er det et eget avsnitt om religion og kjønn. *Eksistens* skiller seg her fra de andre bøkene, i innledningskapittelet i denne boka blir kjønn og kjønnsroller i svært liten grad tematisert og forklart.

Det er gjennomgående i alle de tre bøkene at kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir forstått som undertrykkelse av kvinner. Det er i svært liten grad at lærebøkene utdyper hva kjønn og kjønnsroller skal omhandle og hvordan kjønn og kjønnsrolleproblematikk skal bli behandlet i de kommende kapitlene. *I samme verden* skiller seg her fra de andre bøkene ved at den belyser andre perspektiver. Denne boka er den eneste som i innledningen viser til andre problemstillinger, som forskjeller mellom biologisk og sosialt kjønn og hvordan dette er sentralt for kjønn og kjønnsrolleproblematikk i faget. På tross av at flere problemstillinger her blir belyst tar boka i liten grad med disse perspektivene ved senere anledninger. *I samme verden* er eneste lærebok som ved et tilfelle presenterer homofiles rettigheter som kjønnsrolleproblematikk, dette i kapittelet om jødedommen. I de andre kapitlene i denne boka og i de andre bøkene er homofiles rettigheter og muligheter for å tiltre som religiøse ledere, belyst under andre områder. Bortsett fra de unntakene som ovenfor er skissert, er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i stor grad forstått som kvinner undertrykt menn.

Variierende konfliktperspektiv

Lærebøkene er i stor grad strukturert på samme måte og de er stor grad like i hvordan tilnærmingen til konfliktperspektiver endrer seg fra kapittel til kapittel. Kapitlene om islam skiller seg i stor grad ut fra de andre religionskapitlene, temaene som her blir belyst er i stor grad media- og dagsaktuelle. Omdiskuterte og utfordrende problemstillinger som dekkende plagg for kvinner og omskjæring av kvinner blir belyst i alle bøkene. I ingen av de andre kapitlene blir det belyst lignende kontroversielle temaer. Alle bøkene avsluttes med filosofi og etikktemaer (her varierer blant annet utvalget av filosofer). Der hvor ulike filosofer blir presentert er det gjennomgående i alle bøkene at kjønn og kjønnsrolleproblematikk i større grad enn tidligere er tematisert fra et konfliktperspektiv. Her blir det stilt kritiske spørsmål til filosofers kvinnesyn og det vises hvordan dette kan ha påvirket kvinners situasjon. Det blir ikke forklart i bøkene hvorfor tilnærmingen til kjønn og kjønnsrolleproblematikken er mer konfliktorientert i disse kapitlene enn resten av bøkene.

I kontrast til konfliktperspektivet i kapitlene om islam og filosofi er det gjennomgående i de tre bøkene at kapitlene om kristendom i større grad er presentert fra et mer apologetisk perspektiv. Alle tre bøkene fremstiller kjønn og kjønnsrolleproblematikk i stor grad fra et førmoderne perspektiv. Bøkene belyser likestillingsutfordringer mellom menn og kvinner i stor grad ved bruk av eksempler sett fra det norske samfunn i tidligere tider, som i dag i stor grad ikke oppfattes som gjeldende kjønnsrolleproblematikk i Norge. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk blant kristne i dagens norske samfunn og i verden generelt blir i svært liten grad belyst. I flere av bøkene blir ulike bibelske tekster sett i relasjon til hverandre, det blir fremstilt tekster som både kan oppfattes som at kvinner har en sentral rolle i Bibelen og tekster som kan oppfattes kvinneundertrykkende.

I kapitlene om kristendom kan fremstillingen til en viss grad forstås som om kjønn og kjønnsrolleproblematikk er et fenomen som kristendommen har overvunnet. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir i kapitlene om kristendommen i stor grad belyst rundt hvordan den norske kirke har hatt kvinnelige prester siden 1961, på tross av at dette møtte tung motstand i kirken da dette ble innført. På denne måten dette er beskrevet kan det forstås som at det ikke er temaer som i noen særlig grad

er relevante for kjønn og kjønnsrolleproblematikk i kristendommen i dag. I avsnittene som omhandler ulike retninger blir det vist at kvinner ikke har de samme mulighetene i andre retninger som i Den norske kirke, men det blir ikke utdypet i hvordan dette påvirker lekfolk og samfunnet forøvrig.

Ujevn mengde informasjon

I alle de tre bøkene er kristendomskapittelet det største av religionskapitlene, det går over flere sider og flere temaer blir her belyst enn i fremstillingene av andre religioner. I læreplanen har kristendommen en tydeligere rolle enn i de andre religionene og temaer. Lærebøkene har gjennomgående denne samme tydeligheten i kristendomskapitlene, uten at dette er klargjort for eller forklart. På tross av at kristendomskapitlene er betydelig større enn de andre kapitlene, er avsnittene om kjønn korte. Avsnittene om kjønn i kristendommen er i alle bøkene betydelige kortere enn avsnittet om kjønn og kjønnsrolleproblematikk i kapitlene om islam.

Måten de tre bøkene har strukturert avsnittene om kjønn og kjønnsrolleproblematikk på er forskjellig fra bok til bok. I boka *I samme verden* har hvert kapittel om religioner og filosofer et avsnitt ”Syn på kjønn og kjønnsroller” og det er en tydelig og avgrenset del i alle kapitlene. Mengde tekst i hvert avsnitt varierer fra kapittel til kapittel og er lengst (3 sider langt) i kapittelet om islam. Det er over dobbelt så mye som i lignende avsnitt i kapittelet om kristendom. I *Tro og tanke* har avsnittene om kjønn og kjønnsroller ulike overskrifter i hvert kapittel. I kapittelet om hinduismen heter avsnittet ”Kvinner i hinduismen”. I kapittelet om buddhisme finnes det ikke et slik avgrenset avsnitt om kjønn og kjønnsroller. Det er ikke klargjort for hvorfor ikke dette er med. I kapittelet om islam kalles avsnittet for ”Kjønn og familie”. I kristendomskapittelet er overskriften til avsnittet om kjønn og kjønnsroller ”Kvinner i kirken og kristne organisasjoner”. *Eksistens* skiller seg her ut fra de andre bøkene ved at det er kun i kapitelet om islam at det er et avgrenset og tydelig avsnitt om kjønn og kjønnsroller. Her finnes det tilgjengelig flere avsnitt om kjønn og kjønnsroller: ”mann og kvinne” (1 side), ”Bruken av slør” (1 side), ”Overgang til voksen – omskjæring og koranskole” (1/2 side) og ”Ekteskap (1/2 side). Det er ikke i denne boka eller i noen av de andre bøkene klargjort for hvorfor kjønn og kjønnsroller har fått en slik sentral rolle i islam kapitlene i forhold til i de andre kapitlene.

Feministisk teologi i kapitlene om kristendom

Bøkernes fremstillinger av kjønn og kjønnsrolleproblematikk i kapitlene om kristendom er i stor grad fremstilt fra et feministisk teologisk perspektiv. Gjennomgående i disse kapitlene er at kjønnsrolleproblematikk omhandler kvinners rolle som religiøse ledere, kjønnsproblematikk hentet fra Bibelen og problemstillinger som er kjent fra feministisk teologi. Det er gjennomgående i bøkene når religiøst tekst blir presentert, at det blir vist sider ved Bibelen som kan oppfattes som kvinneundertrykkende og perspektiver som kan illustrere kvinners sentrale rolle i for eksempel Jesus liv. Disse perspektivene er i stor grad kontrast til de perspektiver som er fremstilt i kapitlene om islam, buddhisme og hinduisme som i stor grad fremstilles fra et utenfraperspektiv.

Homofili, et spørsmål om moral

Alle tre bøkene viser hvordan Den norske kirke har tatt stilling til spørsmål om homofile prester. Det er gjennomgående i bøkene at homofili og homofile religiøse ledere i stor grad blir tematisert i kapittelet om kristendom og da fra Den norske kirkes perspektiv. Denne problemstillingen er i stor grad plassert i avsnittene kristen etikk, i avsnitt om etiske og moralske spørsmål. Temaet blir i liten grad belyst fra et kjønn og kjønnsrolleperspektiv, noe som kan føre til at homofili ikke blir en del av denne kjønnsrolleproblematikken, men et spørsmål om etikk eller moral. I *Eksistens* blir Den norske kirkes syn på homofile prester belyst under avsnittet "Etikk gjennom kirkens historie" hvor homofili blir omtalt som en faktor i samfunnets seksuelle normoppløsning. Tematikken blir også belyst i etikkapittelet i flere av bøkene. I *Samme verden* skiller seg her til en viss grad fra de andre bøkene ved at homofili og homofiles mulighet til å inneha religiøse lederverv blir belyst under avsnittet "Syn på kjønn og kjønnsroller" i kapittelet om jødedommen.

Kjønn og kjønnsroller i "valgfri" religion

Religion og etikkfaget skal ta for seg kristendom, islam og en valgfri religion. Lærebøkene har et ulikt utvalgt i den valgfrie delen. *Eksistens* har presentert buddhismen, *Tro og tanke* tar for seg både hinduismen og buddhismen. *Samme verden* tar for seg jødedommen, hinduismen og buddhismen. Det er gjennomgående i alle de tre bøkene at i omtalen av de valgfrie religionene er kjønn og kjønnsrolleproblematikk i mindre grad tematisert. Når kjønn og kjønnsroller er

tematisert i disse kapitlene er det i stor grad fra de landene hvor religionene har størst fotfeste: hinduismen er i stor grad tematisert ut fra et indisk perspektiv og buddhismen i stor grad fra et thailandsk perspektiv (for kapitlet om jødedommen i boka *I samme verden* er ikke dette gjeldende). Det er ikke klargjort for hvorfor lærebøkene har valgt denne tilnærmingen. Det blir heller ikke klargjort for hvorfor dette i stor grad endrer seg i kapitlene om kristendommen, hvor lærebøkene i stor grad belyser dette fra et norsk perspektiv.

I disse kapitlene er det flere tilfeller hvor tidsomfaget er uklart. Gamle tradisjoner blir nevnt i samme avsnitt som det som blir fremstilt problemstillinger fra dagens situasjon. I *Tro og tanke* viser læreboka skikken med at enker brant seg levende på bålet med sin avdøde mann: "I gamle dager var det et ideal at en enke skulle la seg brenne levende på bålet sammen med liket av mannen" (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:76). Det er uklart hvorfor dette temaet blir belyst, lignende kvinneundertrykkende situasjoner, som heksebrenning i kristendommen, blir ikke belyst eller tematisert.

Interseksjonalitet

Bøkene viser i liten grad kvinners ulike situasjoner. Det er gjennomgående i de tre bøkene at syn på kjønn og kjønnsroller innenfor de ulike religionene blir fremstilt fra de områdene/landene hvor den aktuelle religionen har flest tilhengere. Dette gjelder som nevnt ikke kristendomskapitelene, hvor dette blir i størst grad belyst fra et norsk perspektiv. Kjønn og kjønnsroller blir i stor grad belyst som kvinner undertrykt menn. Religionen og religiøs praksis blir belyst som mulige årsaker til kvinnens underdanige rolle i forhold til mannen. Det er i liten grad andre faktorer som blir belyst og det kan forstås ut av teksten at religionen i disse områdene er eneste årsak til disse misforholdene. Det er i liten grad belyst i disse kapitlene at andre faktorer kan spille inn på likestillingsutfordringer og at forutsetningene for likestilling kan variere fra samfunn til samfunn. Dette poenget kan belyses ut fra hvordan lærebøkene fremstiller bruk av dekkende plagg blant kvinner i islam. Dette belyses i stor grad ut fra et vestlig perspektiv og fremstilles i stor grad som en likestillingsutfordring. I lærebøkens fremstillinger av kristendommen og kvinner i kristendommen er interseksjonalitet i stor grad ikke et tema. Bøkene fremstiller i stor grad et syn på at det at Bibelens kvinnesyn kan oppfattes som

kvinneundertrykkende, i liten grad oppfattes som gjeldene. Det er uklart i bøkene hvem dette gjelder for og det er ikke belyst tilfeller hvor denne bibelforståelsen fortsatt kan være gjeldende. At religiøse kvinner i vesten har andre likestillingsutfordringer enn ellers i verden kan belyses fra andre perspektiver enn det religiøse, slik som fattigdom, undertrykkelse både av kvinner og menn og mangel på et fungerende styresett. Som belyst i analysekapittelet av *Tro og tanke* fremstilles problematikken rundt abort av jentefostre i India. Læreboka skriver at dette skjer "[...]fordi foreldre ønsker seg sønner fremfor døtre" (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008:76). Her er ingen andre perspektiver eller årsaker til dette belyst.

Kvinner i lederstillinger

I samme verden presenterer i kapittelet om hinduismen under avsnittet "Syn på kjønn og kjønnsroller" kvinners sentrale lederposisjoner i religion og etikk. Dette blir poengtert ved å trekke frem sentrale kvinnelige statsledere. I samme avsnitt skriver forfatterne om kvinners rolle som hustru som viktig i hindusamfunn. Kapittelet avsluttes med flere repetisjonsspørsmål, deriblant følgende spørsmål "I hinduismen har kvinner hatt en underdanig situasjon samtidig som det kvinnelige har hatt en viktig plass. Forklar" (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008:227). I samme boka, men i kapittelet om kristendom blir kvinner som religiøse ledere igjen belyst. Boka forteller om kvinnelige prester i Norge og kvinner i lederverv i kirken og avsluttes med at Bibelen er preget av et mannsdominert samfunn som ikke lengre oppfattes som forpliktende (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008). Slik teksten er fremstilt kan det oppfattes og forstås som at kvinners rolle som religiøse ledere i Den norske kirke er argumentasjon som viser at Bibelens mannsdominerte preg ikke oppleves som forpliktende. I kapittelet om hinduismen blir ikke dette likhetstegnet satt. Det blir i større grad heller illustrert et mer komplisert perspektiv som avsluttes med det sentrale spørsmålet som er sitert over.

Kvinnelige feministiske filosofer

Alle de tre bøkene tar for seg Simone de Beauvoir og hennes feministiske filosofi, andre kvinnelige filosofer blir presentert i mindre grad. Det er gjennomgående i bøkene at det er få kvinnelige filosofer som er presentert, og i *Tro og tanke* er de Beauvoir eneste kvinnelige filosof som er presentert. I *Eksistens* blir flere

kvinnelige filosofer presentert, Simone de Beauvoir, Mary Wollstonecraft og Else Wiestad. Disse tre er i stor grad kun presentert med sitt syn på kjønn og kjønnsroller. *I samme verden* skiller seg ut i denne sammenheng ved at den kvinnelige filosofen, Hannah Arendt blir omtalt uten at hennes oppfattning av kvinnens rolle i samfunnet blir belyst.

Som nevnt tidligere i denne drøftningsdelen så er kjønn og kjønnsrolleproblematikk et synelig tema i filosofikapitlene i alle bøkene og de fleste filosofenes kvinnesyn blir presentert. De mannlige filosofene blir i stor grad presentert med ulike sider ved sin filosofi og med en kort kommentar til hvordan den aktuelle filosofen ser kvinnes rolle i samfunnet. De kvinnelige filosofene som er valgt ut, blir i stor grad kun presentert med sin feministiske filosofi. Det er gjennomgående at kvinnelige filosofer kun blir presentert med deres syn på kvinnen og kvinnens rolle i samfunnet.

Omskjæring av kvinner

Alle de tre bøkene tar for seg problematikken rundt omskjæring av kvinner. I *Eksistens* innledes kapittelet om islam med fem innlednings spørsmål, et av disse er ”Er omskjæring av kvinner påbudt i islam”(Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:172). Alle kapitlene i denne boka innledes med spørsmål, men ingen av de andre omhandler kjønn og kjønnsrolleproblematikk. Likende spørsmål er ikke presentert i noen av de andre religionskapitlene og dette kan skape et bilde av at det kan settes likhetstegn mellom islam og omskjæring av kvinner. Dette perspektivet bekreftes når læreboka videre i samme kapittel skriver ”Det står ingenting i Koranen om omskjæring, men det har alltid vært vanlig blant muslimene” (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008:204). Det viser seg videre i avsnittet at dette gjelder omskjæring av gutter og avsnittet avsluttes med at omskjæring av kvinner ikke er obligatorisk som for menn, men at dette er en praksis som blir gjennomført i deler av Nord-Afrika (Aronsen, Bomann-Larsen og Notaker 2008). Det blir ikke utdypet at dette også forekommer i andre religioner. *I samme verden* presenterer denne problematikken i kapittelet om islam. Det blir presisert at dette ikke er vanlig og at det har vært tilfeller av omskjæring av kvinner i Afrika, på tvers av religioner (Kvamme, Lindhardt og Steineger 2008). På tross av denne presiseringen blir temaet belyst i kapittelet om islam og ikke i noen av de andre kapitlene. *Tro og*

tanke er den eneste boka som kun belyser dette temaet i introduksjonsdelen og ikke i kapittelet om islam. Fenomenet blir presentert som et islamsk fenomen, men det blir belyst at dette også foregår i andre religioner. Avsnittet avsluttes med at en av lovskolene i sunniislam godkjenner denne skikken (Heiene, Myhre, Opsal, Skottene og Østnor 2008).

Oppsummering

I denne masteroppgaven har jeg sett på hvordan lærebøkene i religion og etikk fremstiller kjønn og kjønnsrolleproblematikk. Jeg har gjort flere sentrale funn, og flere av disse funnene er gjennomgående i alle tre bøkene. Dette gjelder blant annet fremstillingen av kjønn og kjønnsroller i kapitlene om islam. Her skiller fremstillingen seg ut fra de andre kapitlene i bøkene på flere områder. Kjønn og kjønnsrolleproblematikk er her en synlig og klar del og problematikken aktualiseres i større grad her enn i de andre kapitlene. I kapitlene om islam er det også gjennomgående i de tre bøkene at flere konfliktperspektiver er belyst her enn i de andre kapitlene.

I kristendoms kapitlene i de tre bøkene er det i stor grad de samme perspektivene som går igjen: kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir i stor grad belyst fra religiøse tekster, kvinner som religiøse ledere og tematikk fra feministisk teologi. Bøkene fremstiller i stor grad kristendommen ut fra et vestlig perspektiv og kjønn og kjønnsrolleproblematikk blir i stor grad fremstilt som en ikke lenger gjeldende problematikk. Den norske kirkes syn på homofili blir ofte belyst i kristendomskapitlet, da som et etisk spørsmål omkring ansettelse av homofile prester som lever i partnerskap. Denne problematikken blir også belyst i bøkens etikkdel, her også som et spørsmål om etikk. Homofili blir i svært liten grad belyst fra et kjønn og kjønnsrolleperspektiv.

I filosofikapitlene er det gjennomgående at kjønn og kjønnsroller i stor grad blir tematisert. Kjønn og kjønnsroller blir også her i stor grad forstått som kvinner undertrykt menn. Her blir filosofer i stor grad presentert med sitt syn på kvinner i samfunnet. Det er få kvinnelige filosofer som presenteres, og de kvinnelige

filosofene som er med blir i stor grad bare presentert med sin feministiske filosofi (se unntak i boka *I samme verden*).

I de øvrige kapitlene er det større grad av variasjon fra bok til bok, men det er gjennomgående at kjønn og kjønnsrolleproblematikk i stor grad blir presentert fra landet hvor religionen har sitt hovedfeste og i liten grad viser det mangfoldet som finnes. Ved flere tilfeller blir det i liten grad tatt høyde for flere faktorer i omtale av kjønn og kjønnsroller. Det blir presentert flere temaer som kan oppfattes som kvinneundertrykkende, men hvor andre perspektiver, som fattigdom, mangel på demokrati eller andre sentrale perspektiver blir belyst.

Litteraturliste

Andreassen, Bengt-Ove. (2008). *Et ordinært fag i særklasse: En analyse av fagdidaktiske perspektiver i innføringsbøker i religionsdidaktikk*. Tromsø, Universitetet i Tromsø.

Aronsen, Camilla Fines, Bomann-Larsen, Lene og Notaker, Henry. (2008) *Eksistens*. Oslo, Gyldendal Undervisning.

Heiene, Gunnar, Myhre, Bjørn, Opsal, Jan, Skottene, Harald og Østnor, Arna. (2008). *Tro og tanke*. Oslo, Aschehoug.

Kvamme, Ole Andreas, Lindhardt, Eva Mila og Steineger, Agnethe Elisabeth. (2008). *I samme verden*. Oslo, Cappelen.

Mikaelsson, Lisbeth. (2004). Gendering the History of Religions. I: Antes, Peter, Geertz, Armin og Warne, Randi (eds.) *New Approaches to the Study of Religion, Volum 1: Regional, Critical and Historical Approaches*. 295-316. Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co.

Lyngnes, Kitt og Rismark, Marit. (1999). *Didaktisk arbeid*. Oslo. Universitetsforlaget.

Læreplanen: Læreplanverket for Kunnskapsløftet: Prinsipper for opplæringen. (2006)

Religion og etikk - Fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram. (2006)

Ortner, Sherry. (2001). Is Female to Male as Nature is to Culture?. I: Juschka, Darlene (eds.) *Feminism in the Study of Religion, a Reader* 147- 156. London, New York, Continuum.

Regjeringen.no

http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ufd/prm/2005/0081/ddd/pdfv/256458-kunnskap_bokmaal_low.pdf 09.03.12 kl 17.07.

Roald, Anne Sofie. (2004) *Islam*. Oslo, Pax Forlag.

Selander, Staffan og Skjelbred, Dagrún. (2001). *Fokus på pedagogiske tekster, artikler fra prosjektet "valg, vurdering og kvalitetsutvikling av lærebøker og andre læremidler*. Prosjektnotat. Tønsberg. Høgskolen i Vestfold.

Sky, Jeanette. (2007). *Kjønn og religion*. Oslo, Pax Forlag.

Thobro, Suzanne (2008). *Representasjoner av buddhisme og hinduisme, en diskursanalyse i postkolonialt perspektiv av lærebøker i religionsfaget for gymnas/videregående skole*. Masteroppgave. Bergen, Universitetet i Bergen.

Warne, Randi (2001). (En)gendering Religious Studies. I: Juschka, Darlene (eds.) *Feminism in the Study of Religion, a Reader* 147- 156. London, New York, Continuum.